

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
СТУДИЈЕ ПРИ УНИВЕРЗИТЕТУ

Студијски програм
РЕЛИГИЈА У ДРУШТВУ, КУЛТУРИ И ЕВРОПСКИМ
ИНТЕГРАЦИЈАМА

МАСТЕР РАД
ИСТОРИЈА И ИДЕЈЕ КОСОВСКОГ ЗАВЕТА

Ментор

проф. др Владан Таталовић

Кандидат

Бојан Бранковић(8/2018)

Београд, мај 2021.

САДРЖАЈ

Садржај.....	2
1. Увод.....	3
2. Идентитетска улога Косова и Метохије.....	7
2.1 Географски појам Косова.....	7
2.2 Појам Косова у јавном дискурсу (књижевно-теолошки и историјски карактер).....	8
2.3 Политички појам Косова.....	9
3. Српски завет пре Косовског завета.....	12
3.1 Библијска димензија завета (идеја завета у јудео-хришћанској традицији).....	12
3.2. Рецепција библијске идеје завета у српском православљу.....	13
4. Развој идеје Косовског завета.....	18
4.1 Историјске чињенице о Косовској битки	18
4.2 Почетак идеје Косовског завета: култ кнеза Лазара.....	22
4.3 Косовски завет: стварност или не?.....	25
5. Нова голгота на Косову.....	39
6. Косовски завет данас.....	47
7. Закључна разматрања.....	49
8. Литература.....	50

1. Увод

Косовски завет темељи се на догађају који се збио 1389. године, 28. јуна (15. по старом календару), у уторак, када се на пољу Косову одиграла битка између Срба и Турака. Тада је погинуо велики кнез Лазар и већина његових јунака. Својом херојском смрћу косовски јунаци „без мане и страха“ преселили су се из „царства земаљског“ у „Царство Небеско“, у легенду, песму и историју у којима и данас живе. Чини се да ниједан догађај у прошлости није оставио тако дубок траг у историјској свести и памћењу српскога народа као Косовска битка. Шест векова о тој битки се причало, препричавало, напокон и писало. Свако раздобље, све генерације, настојале су да причу о предивном војевању јунака прилагоде и усагласе добу у коме су живеле, савременом тренутку и његовим потребама. Последња три столећа (након Велике сеобе 1690. године) неговано је, а можда и стварано, уверење како је управо тај догађај био прекретница у историјском развоју и на историјском путу српскога народа. До Косова је трајало једно доба, а након Косовске битке настала су друга времена.¹ Косово је постало надахнуће уметника различитих изражајних средстава: песника, сликара, музичара, скулптора, архитеката и, у новије време, позоришних, филмских, радијских и телевизијских стваралаца. Косово је закупљало свест како средњовековног себра и монаха, тако и савременог човека из народа и академских уметника.²

Косово је и данас и те како актуелно, јер феномен Косовског завета и данас изазива пажњу. И данас се о њему пише, снима и пева. И овај рад има за циљ да покуша да на свеобухватан начин (историјски, социолошки и теолошки) контекстуализује историју и идеје Косовског завета, упоредо описујући и политичке прилике на простору Косова и Метохије, са конкретним сведочењима актера ових догађаја. Овај рад има за циљ и да прикаже какво је тренутно стање на просторима на којима је настао Косовски завет, затим да одговори на питање да ли се данас чува Косовски завет и да на основу тога претпоставимо где ће Косовски завет бити у будућности.

Овај рад има неколико поглавља. После Увода, ми у другом поглављу, који носи назив „Идентитетска улога Косова и Метохије“, најпре објашњавамо појам Косова и

¹ Ненад Љубинковић: *Од Косовске битке до косовске легенде*, Матицасрпска, НовиСад, 2018, стр.5

² Мр Милош Марковић: *Слобода у усменој и средњовековној књижевности о Косову* у Зборник радова, ур. Слободан Симоновић : *Косово у усменој и средњовековној књижевности*, Народна Библиотека/Друштво преводаца, уметника и научних радника, Крушевац, 1989, стр.5.

Метохије у географском смислу, како би читаоца увели у то шта се подразумева под појмом Косово и Метохија и шта обухвата територија ове области, будући да данашња територија Косова и Метохије обухвата и неке друге, мање, области. Затим објашњавамо порекло имена Косово и имена Метохија, као и како се појам Косова доживљава у јавном дискурсу и цитирамо Његоша и наше савременике-блаженопочивше патријарха Српског Иринеја и митрополита Амфилохија. Помињемо и блаженопочившег владику Атанасија Јевтића, који се до смрти трудио да се чује права истина о Косову. Објашњавамо и како Албанци зову ову територију и због чега је тако зову, са кратком генезом сукоба у последње време. У том контексту објашњавамо шта је за Србе простор Косова и Метохије, а шта је Косово за Албанце који су сада на њему већина.

У трећем поглављу („Српски завет пре косовског завета“) објашњавамо појам завета, који има корен је у Библији, најпре у Старом, па онда у Новом Завету. Помињемо Св. Кирила и Методија, који су следејући апостолима, ширили хришћанство међу Словенима. Помињемо просветитељски рад Светог Саве и деловање његових наследника на челу Српске Цркве и његових рођака на челу српске државе, односно рецепцију завета у Срба пре Косовске битке. На темељима хришћанства развила се култура којом се данас српски народ поноси пред целим светом, било да је у питању грађевинарство, ликовна уметност, писана књижевност или, пак, живо сведочење вере и кончина живота у манастиру (као простих монаха) многих српских владара. У овом поглављу помињемо делатност српских средњовековних владара, како бисмо доказали да је Косово и Метохија у тим временима била српска територија и да су средњовековне цркве зидали српски владари, будући да у наше време Албанци тврде да су културна блага на Косову албанска заоставштина, коју су Срби окупирали.³

Четврто поглавље је најбитније, јер говори о томе шта је, уствари, Косовски завет. То поглавље има назив „Развој идеје Косовског завета“ и подељено је на три целине. У првој целини говоримо о историјским чињеницама везаних за косовску битку. Користимо српске и турске изворе из тог периода, а помињемо и сведочење руског монаха Игњатија, које је настало само дванаест дана после битке. У другом делу овог поглавља говоримо о култу кнеза Лазара, који почиње практично одмах након његове погибије на Косову, јер је он после годину-две проглашен за светитеља, под утицајем кнегиње Милице и црквених великодостојника. Помињемо и цитирамо

³Са тим циљем било је неколико покушаја да као држава буду примљени у УНЕСКО.

најбитнија дела која су написана у сврху прављења култа „честитог кнеза“. Затим, пратимо даљи развитак култа, помињући српске и стране изворе. А у трећем делу овог поглавља пишемо о ономе што и данас заокупља пажњу свакоме ко жели да зна истину о Косовској битки, а то је: да ли је Вук Бранковић издао на Косову, ко је био Милош Обилић и каква је његова улога, шта се стварно дешавало на Косову, да ли је морало тако да се све заврши...У овом делу помињемо и народне епске јуначке песме који развијају читаву лепену о догађајима који су се десили пре, за време и после саме битке. Много тога спада у легенду и уметничку креацију оних који су то састављали и додавали, али видећемо да, у мањој или већој мери, све што је написано има и историјску позадину. Такође, помињемо и каснија тумачења разлога пропасти царства, па помињемо и Петра Петровића Његоша, који у греховима великаша пре Лазара (који су били охоли) види разлог трагедије. На темељима тог завета и на храбрости јунака (нарочито Милоша Обилића) најпре Свети Петар Цетињски побеђује Турке на Мартинићима и Крусима, па онда Карађорђе диже устанак у Србији, а касније и Милош Обреновић. Кроз цео XIX век провлачила се идеја о „освети Косова“, које се коначно десило 1912. године.

Пето поглавље носи назив „Нова голгота на Косову“, будући да је и у двадесетом веку било доста страдања на Косову. Била су два светска рата, али је страдање Срба било веће у доба комунизма, када је народ трпео насиље, да би се на крају и селио. Онда стижемо до стваралаца који Косовски завет бране на другачији начин, музиком и песмом, филмом...На крају долазимо до наших времена и најновијих страдања 1999. и 2004. године. У овом поглављу помињу се аутори који су писали на тему Косовског завета у двадесетом и у овом веку, попут Светог владике Николаја Жичког и Охридског, Светог Јустина Ћелијског, Димитрија Богдановића, епископа Рашко-призренског Павла, епископа Атанасија Јевтића, Добрице Ћосића (потоњег председника СР Југославије), Момчила Трајковића, Милоша Ковића, затим незаобилазног митрополита Амфилохија, који је и сам боравио на Косову нарочито током 1999. године, када је сакупљао и сахрањивао лешеве убијених Срба и који је објавио четири књиге личних записа и сведочења о Косову. Он је током 2010. године једно време био мјестобљуститељ епархије Рашко-призренске.

Шесто поглавље носи назив „Косовски завет данас“. Ово поглавље није суморно као претходна, јер показује да има наде и да Косовски завет живи и чува се на Косову и Метохији и у овим тешким условима, да су многе цркве саграђене у овом времену

страдања, да се рађају Српчад на Косову и Метохији, да се деца крштавају, да се млади венчавају, да се и данас „коло вије крај манастира“ и да има наде за народ а самим тим и за Цркву. У овом поглављу помињемо бригу Епископа Рашко-призренског господина Теодосија за поверену му паству, не само кроз обнављање литургијског живота у многим храмовима, већ и кроз Фонд за Косову и Метохију којим се откупљују стратешки важне парцеле, као и кроз Епархијске народне кухиње у којима се спрема храна за оне којима је потребна. Посебно је битан његов апел верном народу да се не продаје дедовина, где цитира речи Господње: „Каква је корист човеку ако сав свет задобије а души својој науди?“⁴

На крају износимо закључна размишљања о написаном раду.

⁴Мт. 16,26 у *Нови Завјет*, СА Синод СПЦ, треће исправљено издање, Београд, 1997, стр. 43.

2. Идентитетска улога Косова и Метохије

Да бисмо објаснили идеју Косовског завета морамо да разјаснимо појмове и мотиве који су везани за сами појам Косова и Метохије, који можемо да сагледамо са више аспеката. Једно је када Косово посматрамо као географску област, друго када гледамо са књижевно-теолошке и историјске стране, а сасвим другачије када Косово и Метохију посматрамо са политичког аспекта.

2. 1 Географски појам Косова

Косово и Метохија је назив покрајине у саставу Републике Србије, која обухвата територију у износу од 10.887. квадратних километара.⁵ Заузима око 12% територије Републике Србије и састоји се из две велике регије-Косова на истоку и Метохије на западу. Можемо да констатујемо да су Косово и Метохија, у ствари, највеће области на тој територији. Имамо и друге области, које у ужем смислу не спадају нити у Косово нити у Метохију, на пример:

- 1) Косовско Поморавље (део око Витине, Гњилана и Косовске Каменице);
- 2) Ибарски (Стари) Колашин (општина Зубин Поток);
- 3) Сиринићка жупа (део око Штрпца и Брезовице, на Шар-планини);⁶
- 4) Дреница (део око Глоговца и Србице);
- 5) Ибарска долина-Средњи Ибар (Звечан и Лепосавић);
- 6) Новобрдски крај-Крива река;
- 7) Мало Косово (или Лаб, део око Подујева);⁷
- 8) Средачка жупа(између Призрена и Штрпца, на Шар-планини);
- 9) Хвосно (део око Истока и Пећи, у Метохији);
- 10) Гора (општина Драгаш).

⁵Денис Шехић и Дамир Шекић: *Школски географски атлас Србије*, MONDE NEUF d.o.o. Београд, 2007, стр.72.

⁶Група аутора; гл. и одг.ур. Радош Љушић: *Енциклопедија српског народа*, Завод за уџбенике и наст. средства, Београд, 2008. год. стр. 1007.

⁷Група аутора; гл. и одг.ур. Радош Љушић: *Енциклопедија српског народа*, Завод за уџбенике и наст. средства, Београд, 2008. год. стр. 610.

Дакле, Косово поље, у ужем смислу, обухвата део од Косовске Митровице и Звечана (на северу) до Урошевца (на југу), има дужину од око 75. километара, а широко је знатно мање. У близини Урошевца, где се географски завршава Косово поље у ужем смислу, налази се и један географски феномен: река Неродимка иде у два слива-северни крак иде у Ситницу и даље у Ибар и припада црноморском сливу, а јужни крак иде у Лепенац и даље у Вардар и припада егејском сливу. Ова појава назива се бифуркација, и осим овог случаја постоји још само један у целом свету.

Покрајину од суседне Албаније дели планински масив Проклетија, а од Северне Македоније Шар-планина. Главни град је Приштина. Косово и Метохија је подељена на 29. општина и пет округа, чија су седишта у градовима Приштини, Пећи, Призрену, Косовској Митровици и Гњилану. Косово је, по самопроглашеном косовском систему, подељено на 38. општина, од којих Срби чине већину у десет. Не зна се тачан број становника (због бојкота Срба), али се претпоставља да је 2007. године било укупно 1,9 милиона становника, од тога 92% Албанаца, 5% Срба и 3% осталих (муслимана-Бошњака, Рома, Турака, Ашкалија и других). Занимљиво је да је 1455. године, у турском попису области Вука Бранковића ситуација била потпуно супротна. Тада је било 98% Срба, 1% Албанаца и 1% осталих.

2. 2 Појам Косова у јавном дискурсу (књижевном-теолошком и историјском карактеру)

Видимо да ни назив Косово и Метохија није сасвим оправдан. Историјски, пак, и обичајно ни назив „Косово и Метохија“, нити пак само „Косово“, нису се примењивали на ову територију у њеној целини. Једно време (крајем двадесетог века) користио се израз који покушава у једној речи да споји Косово и Метохију-Космет, за који је Ненад Љубинковић, један од најбољих познавалаца наше народне књижевности рекао да је „*ружна скраћеница*“.⁸ Са највише оправдања се зато говорило до 1912. године о „Старој Србији“, јер то и јесте језгро старе српске државе и културе.⁹

Порекло речи „Косово“ има више верзија: једни мисле да је од птице која се зове „*кос*“, а други да је од речи „*коса*“ и „*косити*“, јер је Косово поље богато травом, па се

⁸Ненад Љубинковић: *Од Косовске битке до косовске легенде*, Матица српска, Нови Сад, 2018. год. стр.153.

⁹Димитрије Богдановић: *Књига о Косову*, Српска књижевна задруга, Београд, 2006. год. стр.6-7

много „*коси*“. Прво тумачење изгледа лакше, али тешко вероватно, јер на Косову нема више косова више него на другом месту. Друго тумачење је много вероватније. Ђенерал Јован Мишковић износи своје мишљење. Он каже да је име Косово дошло отуда што су се тамо војске одвајкада „*косиле*“ и тукле, па је име Косово у Срба добило исти значај што и „*бојиште*“.¹⁰

Срби су везани за Косово и Метохију и увек су се борили да тај простор буде њихов. Мада, Косово и Метохија није само територија. По речима блаженопочившег патријарха Павла Косово и Метохија, односно област Рашко-призренске епархије током векова била је средишња земља народног и црквеног живота.¹¹ Још је Стефан Немања ратовао на Косову против своје браће (Тихомира, Мирослава и Страцимира) који су се удружили против њега. Битка је била код села Пантина¹² (близу Вучитрна) 1169. године. Ипак, Косовска битка из 1389. године пресудно је утицала на однос Срба према простору Косова и Метохије и на развијање Косовског завета. На том темељу ратовало се за Косово и у двадесетом веку.

Његош је говорио да је Косово грдно судилиште. Блаженопочивши еп. Атанасије Јевтић говорио је да је Косово стршно судилиште и стратиште, али и подножје Неба на земљи.¹³ Срби воле да кажу да је простор Косова и Метохије „Света српска земља“ и „Срце Србије“. Блаженопочивши патријарх Српски Иринеј говорио је да је Косово наша Света земља, наш Јерусалим, а недавно преминули митрополит Амфилохије често је говорио да је Косово зеница ока свих Срба, да је жила куцавица Србије и Црне Горе, да је темељ бића српскога народа, ког се Србине смеју одрећи, јер одрицањем од Косова одричу се себе и свега оног што је свето и што је српски народ родио кроз векове до дана данашњега.

2. 3 Политички појам Косова

После Велике сеобе Срба са Косова, под Арсенијем Чарнојевићем 1690. године, Албанци су масовније насељавали простор Косова и Метохије. Будући да су Турци

¹⁰ Ђенерал Јов. Мишковић: *Косовска битка 15. јуна 1389. године*; друго издање, Графички уметнички завод „Планета“, 1933, стр. 77-78

¹¹ Ур. Радомир Никчевић: *Свети кнез Лазар и косовски завет*, Светигора, Цетиње-Београд, 2007, стр.3

¹² Др Душан Љ. Кашић: *Историја Српске цркве са народном историјом*, СА Синод СПЦ, Београд 2004, стр.88.

¹³ Епископ Атанасије Јевтић: *Косовске беседе и речи*, Манастир Тврдош, Братство Светог Симеона, Призрен-Врњци-Требиње, 2013, стр.54.

Владали тим просторима до 1912. године, они су толерисали терор над Србима који су чинили Албанци, који су углавном били муслимани, или су били хришћани који су примили ислам. Кроз цео двадесети век (о чему ће касније бити више речи) Албанци су стално вршили терор и насиље над Србима, који су се селили највише у централну Србију, али и у Црну Гору и (данашњу Северну) Македонију.

Крајем 1997. Године долази до честих напада Албанаца на полицију. Већ идуће године, оружана побуна захватала је готово половину АП Косова и Метохије. Напади на полицајце и српски живаљ били су свакодневни, нарочито у метохијском делу. Уследио је жесток отпор снага безбедности Србије и (тадашње) Савезне Републике Југославије. Борци ОВК („Ослободилачке војске Косова“) пресвлачили су се у цивилна одела и пред страним новинарима говорили да трпе терор од државе. Страни медији су причу подгревали још више. То је изазвало гнев западног света, нарочито после „масакра“ у селу Рачак код Штимља, у урошевачком региону, па је Србија, односно Савезна Република Југославија, била оптужена за прекомерну употребу силе и

24. 03. 1999. године почело је бомбардовање Србије (односно Савезне Републике Југославије) од стране најмоћније силе на свету, од НАТО пакта. Деветнаест најмоћнијих држава на свету мимо повеље Организације Уједињених нација, напало је једну суверену земљу, која је имала повреду свог суверенитета и територијалног интегритета.

После много недужних жртава на обе стране (и међу Србима и међу Албанцима) коначно је потписан мир. Десетог јуна 1999. године, донета је резолуција 1244. а дан раније у Куманову је потписан војно-технички споразум,¹⁴ по коме су српска војска и полиција морале да се повуку у централну Србију. Територија Косова и Метохије стављена је под међународну управу, успостављена је цивилна администрација УН (УНМИК), а безбедност покрајине прешла је у надлежност снага КФОР-а. Једанаест дана су српске снаге безбедности имале за повлачење. Српски, али и остали неалбански живаљ захватила је паника. Многи су заједно са војском и полицијом напустили дедовину, спашавајући живу главу, а од оних који су остали многи су пострадали. Почео је невиђени погром над Србима и осталим неалбанцима у срцу Европе.

¹⁴Група аутора; гл. и одг. ур. Радослав Љушић: *Енциклопедија српског народа*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2008. год. стр.563.

Још један покушај да се Косово очисти од Срба био је 17. марта 2004. године, када је 35. храмова спаљено или уништено, међу њима и Богородица Љевишка у Призрену. Године 2008. седамнаестог фебруара, Привремена скупштина Косова једнострано је прогласила независност. Та „држава“ призната је од половине света. Преговори о статусу „јужне српске покрајине“ (како наше власти све чешће зову простор Косова и Метохије), још увек трају. У Бриселу је 2013. године, потписан споразум између „Београда и Приштине“ (како воле да кажу наши политичари који су на власти), али проблем није решен још увек. Време пролази, а Срба је све мање на тим просторима. По неким проценама, има их још око сто хиљада.

За Албанце овај простор је територија која њима припада као део „Велике Албаније“, која би, поред Албаније и Косова обухватила и три општине централне Србије (Прешево, Бујановац и Медвеђу), западни део Северне Македоније, део Грчке и део Црне Горе. Албанци забрањују Србима да користе реч „Метохија“, јер реч „метох“, на грчком језику значи црквено-манастирско имање.¹⁵ Чак кажњавају српске посланике који у Скупштини Косова помену реч „Метохија.“ Албанцима није у интересу да користе овај израз, јер он указује на хришћанске (тачније православне, српске) корене. Они поносно кажу „Република Косово“ („Republika e Kosoves“).

¹⁵Исто, стр.664.

3. Српски завет пре Косовског завета

3. 1 Библијска димензија завета (идеја завета у јудео-хришћанској традицији)

Да бисмо схватили Косовски завет ми бисмо требали да нађемо корене тог завета, а он се налази у Светом Писму. Завет је, у ствари, савез Бога са људима. Још у Старом завету, после пада Адама и Еве у грех, ми видимо да им Бог обећава да ће им послати Спаситеља-Месију. Непосредно после првородног греха Бог се обраћа змији, односно ђаволу речима: „*И још мећем непријатељство између тебе и жене и између семена твојега и семена њезина; оно ће ти на главу стајати а ти ћеш га у пету уједати*“¹⁶. Реч „семе“, по многим хришћанским тумачима не значи само „потомство“, већ и „син“, „потомак“.¹⁷ У истом том контексту схвата се и Божије обећање Аврааму: „*И благословиће се у семену твојем сви народи на земљи*“.¹⁸ Стари Завет је, дакле, Савез Бога са изабраним јеврејским народом. Бог преко пророка Мојсија изабраном народу даје десет заповести¹⁹. Ове заповести уређују односе људи и Бога и односе између људи.

Ратификација завета-савеза јесте обрезање, што подразумева проливање крви. Тако се исто дешава и када се нека животиња приноси на жртву. То је уједињење у крви, представља „крвну“ везу која је створена између Бога и народа под Синајем.²⁰ Са заветним законом повезани су и благослови и клетве, који се изричу у случају поштовања или непоштовања завета. Поштовање завета доноси живот и здравље, а непоштовање-проклетство, ропство, болести. Такође и заветни обед битан је елеменат склапања завета.

¹⁶1 Мојс. 3,15.

¹⁷Игуман Иларион (Алфејев): *Тајна вере, Увод у православно догматско богословље*, Епархија Жичка, Краљево, 2005.год. стр.100.

¹⁸1 Мојс. 22, 18.

¹⁹2 Мојс. 20, 1-17.

²⁰Дарко Костић: „*Перцепција библијског појма завета у историјско-књижевном мотиву косовског завета*“ у Ненад Божовић и Владан Таталовић (прир.), *Европа и хришћанске вредности: путеви библијске рецепције*, Библијски институт/Фондација Конрад Аденауер, Београд, стр.127.

Из јеврејске традиције развија се хришћанска, у жељи да се на један специфичан начин одговори на идеју завета која је дата у Старом Завету и која се у хришћанској традицији врхуни у личности Исуса Христа. Хришћанска традиција заузима став у односу на јеврејску традицију, али се постепено дистанцира од храмовне службе и у Христу и апостолима види стварност Новог Храма и Новог Божијег јављања у Храму, кога чине људи, односно који јесте Црква.

Мисија и ширење јеванђеља је у бићу саме Цркве, по узору да је Бог из љубави, заволевши свет, напустио своје божанске висине и сходно томе-дошао међу људе, који чини нову богочовечанску стварност. Његови следбеници напуштају оквире свог живота одлазећи другим народима,²¹ желећи да их учине деловима нове стварности. Дакле, личност Исуса Христа је темељ Новог Завета. Његова крсна смрт једногласно је интерпретирана као проливање крви којом је установљен (Нови) Завет. Тиме је Христос преузео функцију жртвених животиња из Изл. 24. па није чудо да се у овом светлу назива „Јагње Божије“ (Јн.1,29-36).²² Христос је очекивани Спаситељ света и он успоставља Нови завет, али не са једним народом (као што је случај у Старом Завету), већ са свим људима који исповеде веру у Истинитог Бога. Нови Завет је испуњење Старог Завета. Без Старог завета не бисмо разумели зашто је Месија дошао и не бисмо били у стању да препознамо Исуса из Назарета као Месију кроз многа детаљна пророштва која су дата о њему, нпр. о његовом месту рођења, начину смрти, његовом васкрсењу и многим другим детаљима његове службе.²³ Нови заветни знак није обрезање, већ љубав, која је крстообразна, љубав чак и према непријатељу.²⁴

3. 2 Рецепција библијске идеје завета у Српском православљу

На простору данашњег Косова и Метохије од самог почетка хришћанства била је развијана идеја завета. Заветни концепти виде се на одређеним примерима. Већ у

²¹Христос заповеда апостолима да иду и науче све народе, крстећи их у име Оца и Сина и Духа Светога, учећи их да држе све што им је Он заповедио (Матеј, 28, 19-20.)

²² Дарко Костић: „Перцепција библијског појма завета у историјско-књижевном мотиву косовског завета“ у Ненад Божовић и Владан Таталовић (прир.), *Европа и хришћанске вредности: путеви библијске рецепције*, Библијски институт/Фондација Конрад Аденауер, Београд, стр.131.

²³Јасна Љ. Парлић Божовић: *Историја и развој педагошких идеја у Србији*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2015, стр.17.

²⁴Христос поручује следбеницима: „Љубите непријатеље своје, благосиљајте оне који вас куну, чините добро онима који вас мрзе и молите се за оне који вас вређају и гоне“ (Матеј:5, 44)

другом веку у Улпијани (Липљан) мученички страдају клесари Флор и Лавр.²⁵ Њима двојици је посвећен храм у овом месту.

Срби су се на Балканско полуострво доселили у време византијског цара Ираклија, који је владао од 610-641. године. Ипак, Срби нису олако примили Христову веру. Требали су да прођу векови да би прихватили Радосну вест, за разлику од Руса, који су се крстили одједном. Због тога Свети владика Николај Велимировић прави паралелу између Срба и Руса, па каже: „Србима су требали векови, да прихвате Радосну Вест нове вере, а Русима само један дан. Јер Срби су се крштавали по својој слободној вољи, а Руси по заповести, по указу књаза“.²⁶ Најпре су се крштавали млађи људи, па онда старији. Наравно, већ тада је било подвижника, испосника који су се предали Богу у потпуности, подражавајући пустињаке из ранијих времена и дајући пример да је борба за душу важнија од тела.

Треба поменути просветитељски рад Свете браће, Кирила и Методија, који су Грци из Солуна, али су јако заслужни за покрштавање словенских племена. Они су превели најосновније богослужбене књиге на народни језик, који је свима разумљив и упознали Словене са Христовим учењем. Нису се борили за народни језик у богослужењу из превасходно културних или, пак, националних побуда, него управо из литургијских разлога.²⁷ Хтели су да новокрштени на свом народном језику славе Бога. Њихов рад наставили су њихови ученици (најпознатији су Климент и Наум). Центар деловања био им је у Охриду, одакле су ширили Радосну вест о спасењу. Само у току рада Св. Климента и Наума изашло је око 3500 писмених и хришћанством одушевљених душа.²⁸

Историја српског народа нарочито се може пратити од доласка династије Немањића на њено чело. Са Немањом, који је, не гонећи католике, православље учинио државном вером, почиње богата серија величанствених средњовековних задужбина, достојних пуне уметничке пажње. Црква Св. Николе у Куршумлији, Ђурђеви ступови и надасве још и данас добро очувана красна Студеница најбољи су докази Немањиног успона. Ко се одлучује на таква дела несумњиво је да осећа у себи способност живота и

²⁵Др Душан Љ. Кашић: *Историја Српске цркве са народном историјом*, СА Синод СПЦ, Београд, 2004, стр.17.

²⁶Епископ Николај Велимировић: *Српски завет*, Светигора, Цетиње, 1996, стр.5.

²⁷Атанасије Јевтић: *Свети Сава и косовски завет*, СКЗ, Београд, 1992, стр.16.

²⁸Др Душан Љ. Кашић: *Историја Српске цркве са народном историјом*, СА Синод СПЦ, Београд, 2004, стр.71.

после смрти и да верује у стабилност онога што је успео да створи.²⁹ Немањин најмлађи син, Растко, односно Свети Сава отишао је из Србије у Свету Гору и тамо се научио свему ономе што је касније пројавио. Света Гора је управо учинила Светога Саву да буде прави и истински просветитељ.³⁰ Његов тропар почиње речима: „*Био си учитељ пута који води у живот...*“ Овде се мисли на живот вечни, а ко иде ка вечном животу, он зна да је овај живот привремен. Свети Сава је пресудно утицао да се српски народ окрене ка Византији, односно православљу. Јер, као што се српски народ раније колебао између паганске и хришћанске вере, тако се сада колебао између Византијске и Римске цркве. Свети Сава је учинио крај том колебању. Свети Владика Николај наводи кад је народ у недоумици питао, да ли да прихвати Грчку Цркву или Римску цркву, он је одговорио: „*Ни ову ни ону, него Српску Цркву*“.³¹ Под његовим утицајем Немања се замонашио и умро на Светој Гори као монах Симеон. Наиме, на Благовести 1195. године Немања се одрекао престола и замонашио се, заједно са својом женом Аном, која је добила монашко име Анастасија. У томе је величина човека, да се повуче када је на врхунцу овоземаљске моћи.

Под вођством Немањића почео је процват српске државе. Симеон и Сава, на темељима старог манастира, подигли су манастир Хиландар, на полуострву Атос, који постоји и данас и заузима четврто место у хијерархији светогорских манастира. Свети владика Николај не каже узалуд да је Хиландар-Универзитет духовних учења и вежбања у врлинама.³² Колико је битна идеја очувања завета у српском роду види се на примеру жичке беседе Светог Саве, где он, поред осталог, каже: „*Стога вас, браћо и чеда, ово прво молим да, положивши сву наду своју на Бога, држимо се пре свега праве вере Његове*“.³³ Свети Сава, дакле, наставља дело Светог Кирила и Методија, а самим тим и Светих апостола. Због тога Свети Јустин Ћелијски каже: „*Нема доброг дела, вечног доброг дела у историји Српскога народа да не води духовно порекло од Светога*

²⁹Владимир Ћоровић: *Историја Срба*, Публик-Практикум, Бор, 2004, стр.139.

³⁰Атанасије Јевтић: *Свети Сава и косовски завет*, СКЗ, Београд, 1992, стр.27.

³¹Епископ Николај Велимировић: *Српски завет*, Светигора, Цетиње, 1996, стр.25-26.

³²Епископ Николај Велимировић: *Српски завет*, Светигора, Цетиње, 1996,стр.27.

³³Ур. Радомир Никчевић: *Свети Сава, принц и просветитељ*, Светигора/Новости, Београд-Цетиње, 2007,стр.61.

Саве“,³⁴ док Матија Бећковић каже да је Свети Сава одредио крст којим се крстимо, језик којим говоримо, писмо којим пишемо, пут којим идемо.³⁵

На светосавском темељу настала је средњовековна Србија, а светосавље је, пак, настало на Христовом учењу, по коме је душа претежнија од тела. То је доказао и краљ Стефан Првовенчани, који се пред смрт, која га је задесила око 1227. године, по очевом примеру, закалуђерио и постао монах Симон. И остали, готово сви владари из династије Немањића живот су завршавали у манастирима и Богу на истину ишли су као прости монаси.

Седиште Српске Цркве налази се на простору Косова и Метохије још од времена Арсенија Сремца (наследника Светог Саве), који је седиште Српске цркве преместио из Жиче у Руговску клисуру, близу Пећи, у месту где је било много испосничких пећина (отуда Пећ). Он је тамо, на жичком властелинству подигао цркву Светих Апостола.³⁶

Зидане су цркве и манастири. Сваки владар је оставио по неку задужбину. Задужбина значи „за душу“. То показује да су наши владари били верујући људи. Највише задужбина саградио је Свети краљ Милутин, од којих се по лепоти истиче Грачаница, поред Приштине. Манастир Грачаница налази се на УНЕСКО-вој листи светске културне баштине, поред Богородице Љевишке, Пећке Патријаршије и Високих Дечана. Од средине 1999. године, у порти манастира Грачанице привремено се налази седиште Епархије Рашко-призренске. Краљ Милутин сваке године подизао је по један храм. Једну задужбину на Косову одредио је за своје вечно почивалиште. У питању је манастир Бањска, поред Звечана, храм Светог архиђакона Стефана, саграђен између 1312. и 1316. године.³⁷

Милутина је наследио његов син Стефан Дечански (владао од 1321-1331. године), који је саградио велелепни манастир Дечани, посвећен Вазнесењу Господњем, у знак благодарности Богу за повраћени вид.³⁸ Дечанска црква дуга је преко 36. метара,

³⁴Прир. Невенка Пјевач: *Азбучник богочовечанских мисли аве Јустина (Поповића)*, самостално издање, Београд, 2001, стр.119.

³⁵Ур. Радомир Никчевић: *Свети Сава, принц и просветитељ*, Светигора/Новости, Београд-Цетиње, 2007, стр.11.

³⁶Слободан Милеуснић: *Водич кроз манастире у Србији*, треће издање, Завод за унапређивање образовања и васпитања, Београд, 2007, стр.295.

³⁷Исто, стр.28.

³⁸Свештеник Јован Пламенац: *Срби светитељи*, Принцип Прес, Београд, 2011, стр.80.

широка је 24. а висина њеног кубета досеже до 29. метара.³⁹ Због тога овај манастир зову Високи Дечани.

Србија је била на врхунцу у време Душана, који је 1346. године, на Цвети, у Скопљу сазвао Помесни сабор, који је тадашњег архиепископа српског Јоаникија прогласио за првог српског патријарха. Седам дана касније, на Васкрс, Душан је крунисан за цара. Он је у освојеним грчким крајевима постављао Србе епископе, као и српске монахе на Светој Гори, па је Цариградски патријарх Калист на њега и Српску Цркву бацио анатему-проклетство, негде до лета 1353. године.⁴⁰

Цар Душан имао је престоницу на Косову, у Призрену и касније у Скопљу, саградио је манастир Светих Архангела изнад Призрена и донео је Законик, који спада међу најдрагоценије културне споменике средњовековне Србије. У уводној речи Законика пише да је, поставши цар, решио да постави најистинитије законе и врлине православне вере, које треба држати и бранити по светој и свесаборној и апостолској цркви Господа Бога и Спаса нашега Исуса Христа, по земљама и градовима, да се не би умножила у области царства нека злоба, зло домишљање и лукава мржња, „*него да сви поживимо у пуној тишини и мирноме животу православне вере са свима људима царства нашега, малима и великима...*“⁴¹ Ове речи указују да је Законик наставак традиције његових претходника. Цар Душан је 1348. године посетио Свету Гору.

Цар Душан, назван Силни, изненада је умро у 48. години, 20. децембра 1355. године. Сахрањен је у својој задужбини, манастиру Светих Архангела код Призрена. Манастир су порушили Турци и од тог материјала у шеснаестом веку изградили су Синан-пашину цамију у Призрену. Посмртни остаци цара Душана чувају се у цркви Светог Марка у Београду.⁴²

Смрћу цара Душана завршила је једна, вероватно најбоља, епоха у историји српског народа. Њега је на престолу наследио цар Урош, који је прозван Нејаки.

³⁹ Група аутора: Ур. Одбор Еп. Рашко-призренски Теодосије, *Задужбине Косова и Метохије*, Епархија Рашко-призренска, 2. доп. издање, Врњци, 2016, стр.107.

⁴⁰ Др Јанко Л. Веселиновић: *Историја Српске православне цркве са народном историјом*, књига 1(1219-1766), СА Синод СПЦ, Београд, 2004, стр.52.

⁴¹ Владимир Ћоровић: *Историја Срба*, Публик-Практикум, Бор, 2004, стр.216.

⁴² Група аутора; гл. и одг. ур. Радош Љушић: *Енциклопедија српског народа*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2008, стр.1094.

4. Развој идеје Косовског завета

4. 1 Историјске чињенице о Косовској битки

Најважнија личност у историји Србије у другој половини XIV века јесте кнез Лазар Хребелјановић, који је владао Поморављем и Браничевом.⁴³ Историјски подаци о њему су јако штурни. Зна се да је рођен у Прилепцу, близу познатог рударског седишта Новог Брда, у данашњем гњиланском региону. У близини родног места касније је подигао манастир Драганац, који се помиње 1381. године.⁴⁴ Отац кнеза Лазара је Прибац Хребелјановић, који је служио на царском двору као логотет (бринуо се о финансијама и о двору). Међутим, у Црној Гори и данас је живо предање да је Лазар рођен у Грбљу и да му је изворно презиме Грбљановић.⁴⁵ Зна се да је припадао племићкој породици, која је уживала углед на двору.⁴⁶ Лазар је био поштован на двору цара Душана, коме је служио као ставилац (водио протокол за владаревим столом). Цар Душан је Лазару дао своју рођаку Милицу за жену. Милица је била ћерка кнеза Вратка (Југ-Богдан у народним песмама), потомка Немањиног сина Вукана. На тај начин, преко жене, Лазар је везан за Немањиће. Верно је служио цару Душану, као и цару Урошу. Бранио је легитимитет царства и ослабљеног владара.

Поразом Мрњавчевића на Марици, 1371. године (у којој су погинули краљ Вукашин и његов брат деспот Јован Угљеша) отворена је велика криза, у којој је српска држава морала да се бори за опстанак. Душанови сестрићи, Дејановићи, постали су турски вазали, као и Вукашинов син Марко. Турска је стигла до Шар-планине. Ускоро после Маричке битке умро је цар Урош и Србија је остала без династије и господара. О продужењу светородне лозе старала се једино Српска Црква. Кнез Лазар је био велики верник, обилато је даривао цркве и манастире и утицао је на скидање анатеме коју је Цариградска патријаршија бацила на Српску Цркву још у време цара Душана. Године 1375. Цариградски патријарх Филотеј издао је акт о измирењу (томос). Овим је и кнезу Лазару порастао углед, сада је он владар који има пуну подршку Цркве.

⁴³ Др Рајко Љ. Веселиновић: *Историја Српске православне цркве са народном историјом*, књига 1(1219-1766), СА Синод СПЦ, Београд, 2004, стр.56.

⁴⁴ Слободан Мулеуснић: *Водич кроз манастире у Србији*, треће издање, Завод за унапређивање васпитања и образовања, Београд, 2007. год. стр.144.

⁴⁵ Свештеник Јован Пламенац: *Срби светитељи*, Принцип Прес, Београд, 2011. год. стр.98.

⁴⁶ Ур. Радомир Никчевић: *Свети кнез Лазар и Косовски завет*, Светигора, Цетиње-Београд, 2007. год. стр.15.

У јесен 1377. године босански бан Твртко постао је краљ Срба и Босне. Крунисан је над моштима Светог Саве у Милешеви.⁴⁷ Моравска Србија, пак, са кнезом Лазаром на челу, била је богата јер је имала два рударска седишта-Ново Брдо и Рудник. Лазар је објединио српске земље северно од Шар-планине: ћерку Мару удао је за Вука Бранковића, а Јелену за господара Зете, Ђурђа Страцимировића Балшића. Сам Лазар сматрао се наследником Немањића. Свом имену придодао је име Стефан, али није претендовао на титулу цара, или краља, већ је задржао титулу кнеза-обласног господара. Његова најпознатија задужбина је Раваница.

Турци су, после великог успеха у битки на Марици, наставили да освајају српске територије. Постали су агресивнији и коначни обрачун између Срба и Турака десио се у уторак, 15. јуна (28. по новом календару) 1389. године, на Косову, које је Србима била последња линија одбране. На том месту се бранила хришћанска Европа, не само српство и православље.

Обе војске су се припремале за борбу, употребивши све своје ресурсе. Султан Мурат је повео оба своја сина, Бајазита и Јакуба. Српска војска је на Косово пошла из Крушевца, Лазарево престонице већ почетком јуна. Генерал Јован Мишковић наводи да је српска војска чекала Турке близу Грачанице, надајући се да ће Турци да наиђу из правца Скопља и Качаника, па кад су чули да Турци иду преко Прешева и Ѓњилана, одлучили су да их сачекају на ушћу Лаба у Ситницу.⁴⁸ Вероватно због тога што су Турци имали тактику коју су звали „полумесец“, јер су умели да опколе противника са три стране. Лаб и Ситница спречавале су да се то деси и у овој борби.

Муратова војска улогорила се на месту где нема брда, ни камена, ни клисуре (Турци су се плашили изненадног напада кад год су прелазили кроз клисуре). Историјски извори наводе различите бројеве о броју војника. Слажу се да је Турака било мање од сто хиљада, а Срба три пута мање. Тај закључак се изводи јер је цар Душан у времену своје највеће моћи имао око 80.000 војника. Онда видимо да је Лазар, који је држао седми део некадашње царевине, могао и поред помоћи од Вука

⁴⁷ „Манастир Милешева се налази у долини истоимене реке, недалеко од Пријепоља. Задужбина је српског краља Владислава, сина Стефана Првовенчаног, између 1234. и 1236. године. Краљ Владислав је 1236. Године пренео из Трнова (Баугарска) мошти свог стрица Светитеља Саве. У хијерархији српских манастира Милешева је заузимала друго место, одмах после манастира Студенице.“ (Слободан Милеуснић: *Водич кроз манастире у Србији*, треће издање, Завод за унапређивање образовања и васпитања, Београд, 2007, стр.254.)

⁴⁸ Генерал Јов. Мишковић: *Косовска битка* 15. Јуна 1389. године, Графички уметнички завод „Планета“, Београд, 1933, стр.57.

Бранковића и краља Твртка да скупи једва 25.000 људи.⁴⁹

У самој битки Мурат је држао централно крило турске војске, његов син Бајазит држао је десно крило са војском из Румелије (европски део Османског царства), а други син Јакуб лево, са војском из Анадолије (азијски део Османског царства). Код Срба кнез Лазар је са својом стражом држао централно крило. Десно крило држао је Вук Бранковић, а лево војвода Влатко Вуковић, кога је послао краљ Твртко. Срби су за блиску борбу имали коњанике, а уз њих или испред њих ишли су стрелци а за њима пешаци.⁵⁰

Битка је почела на Видовдан пре подне, у уторак, 15. (28. по новом календару) јуна и истог дана се завршила. У почетку се добро развијала за Србе, јер је највероватније на почетку битке пострадао турски султан Мурат. Командовање на турској страни преузео је Бајазит, који је наредио убиство свог брата Јакуба, јер је Јакуб био претендент на престо. У оштром нападу на централно крило српске војске заробљен је кнез Лазар са још неким великашима и на лицу места је погубљен. Након тога турска војска одмах је напустила бојиште, што наводи на закључак да је исход битке нерешен. Победник је онај који остане жив на бојишту, а овде Турци напуштају бојиште. Међутим, Србија је убрзо после битке постала турски вазал, због страха од Угарске.

Вест о погибији двојице владара на Косову снажно је одјекнула и деловала на савременике. Међутим, имамо мало историјских чињеница о томе: најстарији сачувани запис о Косовској бици настао је дванаест дана после битке и то у вести руског монаха Игњатија, који се затекао на турској територији у време битке. Он, поред осталог пише: *„Мурат је отишао у рат против Лазара, српског кнеза, а кружио је глас, да су обојица, Мурат и Лазар, били убијени у једној битци. Застрашен овим немирима, пошто смо се налазили у држави Турској, митрополит опусто монаха Михаила; епископ Михаил отпусти мене, Игњатија и Сергија Азакова, свога монаха.“*⁵¹ Из кратког извештаја се ниједном речју не наслућује турска победа. Напротив, стиче се утисак да је султанова смрт изазвала пометњу, бар у европском делу Османског

⁴⁹ Исто, стр.64.

⁵⁰ Валентина Питулић: *Усменост и веродостојност*, Филозофски факултет Ниш/Филозофски факултет Косовска Митровица, Ниш-Косовска Митровица, 2012, стр.87.

⁵¹ Прир. Ненад Љубинковић: *Косово у сећању и памћењу*, Народна библиотека „Вук Караџић“, Београд, 1989. год. стр.11.

царства.⁵² Ни тридесетак дана након битке, сазнања о њеном исходу нису била ни поузданија нити одређенија. Тако је Млетачко веће писмено упозоравало свога посланика у Цариграду, Андрију Бембу, да опрезно разговара са Муратовим наследником и да му, у име Млетачке републике, изрази саучешће због смрти оца. Упутство вели да у разговору са новим султаном треба бити и обазрив и деликатан, због тога што су се о рату Мурата и Лазара причале „разне ствари којим се ипак веровати не може.“⁵³ Такође, првог августа 1389. год. босански и српски краљ Твртко упутио је писмо трогирској општини где пише да је 15. јуна његова војска победила Муратову војску. Пораз противника био је такав да „мало од њих живе изнесоше главе“. Твртко уопште не помиње кнеза Лазара.⁵⁴ Међутим, и пре овог писма, на Западу је владало уверење да су Турци изгубили битку. Фирентинска општина честита Твртку победу и помиње „дванаест велможа, који, пробивши непријатељске чете и камиле наоколо везане, мачем отворивши себи пут, до Муратова шатора доспеше“.⁵⁵

Међутим, глас са двора краља Срба и Босне о победи хришћана на Косову није био једини. Вест о поразу Турака одјекнула је још даље на западу. Завршавајући један спис у Паризу, Филип Мазииер је пре октобра 1389. године записао да је Мурат потпуно побеђен и да су он и његов син пали у боју, као и најхрабрији из његове војске.⁵⁶ Турцима је најтеже пала погибија султана, па у њиховом најстаријем спису о Косовском боју, песник Ахмеди говори да је Мурат погинуо од војника који се правио да је мртав: „Приповедају, да је, окаљавши се од главе до пете у крви, онде лежао неки каурин. Кажу да је био сакривен међу труповима, али да је јасно могао видети Гази хана. Кад наступи горе одређена судбина, он уста наједном из лежећег положаја, и прискочивши удари шаха ханџаром! И ево, удостојивши се (више) среће султан у исти трен на том месту био је победоносан борац за веру, а поста неоспорно, и мученик за њу!“⁵⁷ За Ахмедијем су пошли и други турски хроничари из петнаестог века, као Уруц-Бин Адил (који пише да је било од педесет до шездесет хиљада турских војника у боју)

⁵² Ур. Јованка Калић: група аутора: *Историја српског народа*, Српска књижевна задруга, 1982, стр.43.

⁵³ Ненад Љубинковић: *Од Косовске битке до косовске легенде*, Матица српска, Нови Сад, 2018. год. стр.14.

⁵⁴ Ур. Јованка Калић: група аутора: *Историја српског народа*, СКЗ Београд, 1982. год. стр.44.

⁵⁵ Прир. Ненад Љубинковић: *Косово у сећању и памћењу*, Народна библиотека „Вук Караџић“, Београд, 1989. год. стр.12.

⁵⁶ Прир. Јованка Калић: група аутора: *Историја српског народа*, Српска књижевна задруга, 1982, стр.44.

⁵⁷ Прир. Ненад Љубинковић: *Косово у памћењу и стваралаштву*, Народна библиотека „Вук Караџић“, Београд, 1989, стр.13-14

и Шукрулах. Међутим, Ашик-паша-заде, који је, како сам каже, приказао косовске догађаје према изгубљеној хроници Јакши-Факиха, писаној у првој половини петнаестог века, први од турских писаца зна и име Муратовог убице: „*Међутим, са ове стране показа се један неверник по имену Билиш Кобила. Пруживши копље једним крајем у вис, с капом у руци пође ка хану... Он у један трен стиже до хана, обрну копље, прободе хана*“. По турском народном предању, које су прихватили и хроничари, Мурат је убијен на коњу, као прави ратник, гине после победе над неверницима. Падишах гине као жртва великодушности: дозвољава да му приступи поражени неверник, који га мучки убија. Код званичног турског историчара Нешрије (почетак петнаестог века), који је одлично познавао и српску косовску традицију, Муратова судбина биће нека врста пандана Лазаревом опредељењу за виши живот.⁵⁸

4. 2 Почетак идеје Косовског завета: Култ кнеза Лазара

После Косовске битке Кнегиња Милица водила је државне послове до пунолетства сина Стефана (око 1393. год.), али му је доцније била саветодавац. Њена задужбина је манастир Љубостиња. Ту се замонашила као Јевгенија. Пренела је из Видина у Крушевац мошти Свете Петке. Помагала је манастир Дечани.⁵⁹

Кнез Лазар сахрањен је најпре у Митрополијској цркви Светог Спаса у Приштини, па је 1391. године пренет у своју задужбину Раваницу.⁶⁰ И одмах почиње са развијањем култа кнеза Лазара. Треба рећи да је књижевност у средњем веку врло слична ономе што постоји у самом друштву, које је феудалног карактера. У таквом друштву влада доминантна фигура, а око ње се налазе мање фигуре...Тај модел се одражава и у књижевности, где централно место припада Светом Писму, односно Литургији. Сви остали текстови зависе од тога и сви који хоће да кажу нешто ауторитативно што ће да има сакралну димензију-морају да говоре језиком Светог Писма. Прва, друга, па можда и трећа годишњица уз кнежев гроб у Митрополијској цркви у Приштини била је обележавана већ постојећим богослужењем за овакве прилике. Тада су се вероватно „рађале“ и прве строфе за богослужбено слављење

⁵⁸ Миодраг Поповић: *Видовдан и часни крст*, посебно издање, Словољубве, Београд, 1976, стр. 19-21

⁵⁹ Др Јанко Л. Веселиновић: *Историја Српске православне цркве са народном историјом*, књига друга (1219-1766), СА Синод СПЦ, Београд, 2004, стр.72.

⁶⁰ Др Рајко Љ. Веселиновић: *Историја Српске православне цркве са народном историјом*, књига 1(1219-1766) СА Синод СПЦ, Београд, 2004, стр.68.

успомене на мученички погубљеног кнеза.⁶¹ Годину дана после битке на Косову, по савету патријарха, Лазареви синови Стефан и Вук, заједно са клиром и народом открише мошти Лазареве које „*испушташе многи и благоухани мирис*“.⁶² То је био доказ да је Лазар заиста светитељ и да је исправно било његово мучеништво и свесно опредељење за страдање. Тада је и проглашен за свеца, под утицајем кнегиње Милице и црквених првака. Проглашење Лазара за свеца има и далекосежне политичке последице, будући да је он иза себе оставио и мушке потомке. То би могло да значи да се Лазарев престо неће уступити ни Твртку, ни Вуку Бранковићу. При преносу моштију много се туговало за кнезом, о чему најбоље говори Константин Философ: „*А тада не беше места у целој земљи тој где се није чуо тужни глас ридања, и вапај који се ни са чим не може упоредити; толики беше да се свим овим ваздух испуни, тако да је у свим овим пределима Рахила плакала и није хтела да се утеши, не само због побијене деце своје, него и због богоизабраног господина Лазара, јер ни њега ни њих више нема на земљи*“.⁶³

Убрзо после Косовске битке написана су следећа дела о кнезу Лазару:

„Пролошко житије кнеза Лазара“(1390-1393);

„Стихире и тропар кнезу Лазару“(1391);

„Житије кнеза Лазара“(1392-1398);

„Слово о кнезу Лазару“(1392-1398);

Данилово „Слово о кнезу Лазару“(1392-1393);

„Служба Светоме кнезу Лазару“(1402-1404);

Јефимијина „Похвала кнезу Лазару“(1402);

„Натпис на мраморном стубу на Косову“(1403-1404)...

Писана у знаку Лазаревог култа и његовог посвећења, ова дела држе се историјских чињеница, свако на свој начин, у духу жанра коме припада.⁶⁴ Тако се у *Житију Светога кнеза Лазара* прави паралела између Лазара Четвородневног, кога је

⁶¹ Прир. Милица Грковић: *Списи о Косову*, Просвета/Српска књижевна задруга, Београд, 1993, стр.28.

⁶² Прир. Радомир Никчевић: *Свети Лазар и косовск и завет*, Светигора, Цетиње-Београд, 2007, стр.48.

⁶³ Исто, стр.50.

⁶⁴ Миодраг Поповић: *Видовдан и часни крст*, Слово љубве, Београд, 1976. год. стр.13.

Господ Исус Христос васкрсао из мртвих, са Светим кнезом Лазаром: „Као што некада давно позва Христос Лазара из мртвих, тако и тебе позва говорећи: Лазаре, дођи ка мени, са мнош живи у царству мојем. Глава Новог Лазара одсечена би 15. јуна наочиглед, због побожности... Примивши за себе онај мученички глас и објавивши га војницима и властели својој, утврђивао их је и снажио говорећи: „Идимо, браћо и чеда, идимо у предстојећи нам подвиг гледајући на наградодавца Христа. Смрћу дужности послужимо, пролијмо крв нашу, смрћу живот искупимо и удове тела наших непоштедно предајмо на посечење за веру и отацтво наше и свакако ће се умилостивити Бог на оне што остану после нас и неће истребити род и земљу нашу до краја“.⁶⁵ Тиме се потврђује вера у Васкрсење, нада у награду за труд и подвиг и љубав према Богу и ближњима. Подвиг кнеза Лазара и косовских јунака је потврда Христових речи: „Од ове љубави нема веће, да ко живот свој положи за пријатеље своје“.⁶⁶ Пошао је за Христом, послушао је његове речи: „Ако хоће ко за мнош ићи, нека се одрекне себе, и узме крст свој и за мнош иде. Јер ко хоће живот свој да сачува, изгубиће га; а ако ко изгуби живот свој мене ради, наћиће га. Јер каква је корист човеку ако сав свет задобије а души својој науди? Или какав ће откуп дати човек за душу своју?“⁶⁷ Косовски јунаци су умрли за идеју очувања своје вере и кроз опредељење за Царство Небеско Лазар се одриче државе. Он и његови јунаци свесно иду у смрт, запечаћујући завет са Богом.

У Јефимијиној *Похвали кнезу Лазару* пише да је „мужаственим срцем и жељом побожности изашао на змију и непријатеља божаствених цркава“.⁶⁸ Турци су схваћени као неман, чудовишна змија.⁶⁹ Слично пише и на *Мраморном стубу на Косову* (запис је настао између 1402. и 1404. године, по свој прилици био је уклесан на стубу на Косову пољу, а до данас се сачувао у преписима): „И тако, много безбројно мноштво, заједно са добрим и великим господином (кнезом Лазаром), храбре душе и вером тврди, као на ложницу красну и многомирисно јестиво на непријатеље устремише се, и змаја прегазише, и умртвише зверу дивљега и великог противника и неситога ада прождрљивца, то јест Амурата, и сина његова, аспидино чедо и гујино, штене лавово

⁶⁵ Прир. Милица Грковић: *Списи о Косову*, Просвета/Српска књижевна задруга, Београд, 1993, стр. 123-124.

⁶⁶ Јован: 15, 13

⁶⁷ Матеј, 16, 24-26.

⁶⁸ *Похвала Светом кнезу Лазару* у Ур. одбор, Епископ РП Теодосије: *Задужбине Косова и Метохије: историјско, духовно и културно наслеђе српског народа*, друго, допуњено издање, Епархија Рашко-призренска, Призрен-Београд, 2016, стр.167.

⁶⁹ Александар Лома: *Пракосово*, Балканолишки институт САНУ, Београд, 2002, стр.220.

и василисково, а са њима других не мало“. Кнез Лазар се помиње у најбољем светлу, па се каже да је он „кнез велики, благочашћа непоколебиви стуб, богоразумља пучина и мудрости дубина, огњани ум, странцима заштитник, хранилац гладнима и ништим (сиромашним) помиловање, тужнима утешитељ, који љуби све што Христос хоће.“ Такав човек храбре мужеве-српске ратнике „као неки добри пастир и вођ јагањце разумне, мудро приведе да у Христу заврше добро и страдања венац приме, вишње славе учесници да буду“. На крају „крај страдању добро прими, и мученик Христов постаде велики кнез Лазар, и не посече га ко други, о љубимци, но сама рука убице онога, сина Амуратова (тј. Бајазит)“. На крају се наводи и време страдања честитог

Из овог текста, који је написао деспот Стефан Лазаревић, сазнајемо да је његов отац пострадао између 12:00 и 13:00 часова. Патријарх српски Данило III Бањски велича кнеза Лазара и у свом *Слову о кнезу Лазару* пише: „Умримо да свагда живи будемо, принесимо Богу себе, живу жртву, не као пред краткотрајним и варљивим гошћењем за наладу нашу, него у подвигу крви своје“.⁷¹

Црква је била чувар вере и чувар памћења на херојство јунака на Косову. Смрћу Стефана Лазаревића 1417. године, косовска легенда губи широку државну подршку, али се чува у народном памћењу. Кроз усмену епику косовски Завет сраста са народом. Већ у XIV и XV веку приповедало се о гресима цара Душана, о убиству оца-краља Стефана Дечанског, о самовољном проглашењу Патријаршије. Веровало се да због Душановог греха испашта и његов син, цар Урош, као и цео српски народ. Због Душанових грехова је пропало царство.

4. 3 Косовски Завет: стварност или не?

Поред списка који су ширили Лазарев култ и који се углавном чувао у црквеним круговима, настају и епске песме које су се певале уз гусле, у којима се преплићу историјске чињенице и легенде, будући да је народ био у ропству, па је тражио узрок трагедије на Косову и давао многе „одговоре“, који треба да буду утеха народу који је под турским игом. Историја и легенда највише се преплићу у проналажењу кривца за

⁷⁰ Деспот Стефан: *Натпис на косовском мраморном стубу, у Свети кнез Лазар и Косовски завет*, Светигора, Цетиње-Београд, 2007, стр.56-57.

⁷¹ Патријарх Данило III Бањски у Уредник Протојереј Радомир Никчевић: *Свети кнез Лазар и косовски завет*, Светигора, Цетиње-Београд, 2007, стр.63.

трагедију у лику Вука Бранковића, затим у личности и делу Милоша Обилића, а нарочито у мистификацији опредељења кнеза Лазара за Царство Небеско.

Историјски извори кажу да је зет кнеза Лазара, Вук Бранковић, наставио борбу са Турцима и после косовске трагедије. Нема података о отвореном сукобу између Вука и његове таште Милице. Вук је учествовао у свечаном преносу Лазаревих моштију из Приштине у Раваницу, а кнегиња Милица је 1392. године боравила у један мах у Приштини, граду где је било седиште Вука Бранковића, коме су Турци те године освојили Скопље.⁷² Због тога он склапа мир са Турцима. Ипак, у рату хришћана из Угарске, Немачке, Француске и Енглеске против Турака, Бајазит је извојевао велику победу (посебно се на његовој страни истакао Стефан Лазаевић), па је жртва те победе био Вук Бранковић, који је умро у заробљеништву 6. октобра 1397. године.⁷³

Вук Бранковић није пострадао на Косову и (самим тим) надживео је косовски бој. Могуће је да су кнез Лазар и Вук Бранковић имали договор да ако један пострада, да се други повуче са бојишта, како би имао ко да води народ. Вуку није било у интересу да бежи јер није имао где да бежи са своје територије. То каже историја. Међутим, управо се за Вука везује прича да је издао кнеза Лазара на Косову, додуше, релативно касно, тек крајем XV века. Сведочанство Константина Филозофа, да су неког Лазаревог витеза облагали, или нирнбершког пушкар Јерга да је дошло до свађе зетова кнеза Лазара-не говоре у прилог приповести о издаји. Клеветања и свађе не значе издају. У другом Косовском боју, ономе из 1448. године, до издаје је свакако дошло. Влашки војвода Дан напустио је бојно поље са својим људима, а под не много часним околностима и хришћански вођа Јанко Хуњади. Због одређене издаје, Други косовски бој, вођен између 17. и 19. октобра 1448. године, од среде до петка у подне, био је изгубљен. Пре овог боја деспот Ђурађ Бранковић одбио је позив Јанка Хуњадија да учествује у планираном рату против Турака. Деспоту је било стало да учини све што може како би искористио привремени мир са Турцима, да земљу опорави и припреми за наредна искушења. Пошто је Јанко Хуњади са својом војском прошао кроз деспотове земље као да пролази кроз непријатељске, харајући и пљачкајући, деспот Ђурађ је искористио Јанков пораз и опште расуло његове војске, како би Јанка заробио и утамничио. Познији западноевропски историчари, верски изразито опредељени,

⁷² Група аутора (Ур. Јованка Калић): *Историја српског народа*, књига друга, Српска књижевна задруга, Београд, 1982, стр.50-51.

⁷³ Исто, стр.58.

учинили су све што је било у њиховој моћи да сву кривицу Хуњадијевог пораза свале искључиво на деспота Ђурђа. Прво значајно уплитање у суштину садржаја народне историјске традиције сусрећемо у делу Дубровчанина Мавра Орбина *Краљевство Словена*, где је Вук Бранковић зричито обележен као издајца. Користећи мозаик-причу, која се у Дубровник деценијама сливала са свих страна, из различитих и чак супротних извора-Орбин је направио сложену, наизглед логичну и целовиту приповест: Вук Бранковић и Милош Кобилић су постали зетови Лазареви. Вук Бранковић је оклеветао пашенога, Милоша Кобилића, код кнеза Лазара. Оклеветани витез, да би спрао лагу са имена, заветује се да ће отићи да убије султана Мурата. Вуку Бранковићу све што је до тада зло учинио није довољно, па напослетку и сам са својим људима напушта бојно поље и тиме чини коначну и дефинитивну издају. Вукова издаја створена је код Орбина, а затим захваљујући пропаганди вере (пропаганди фиде) широко распрострањивана, аналогно „издаји“ Ђурђа Бранковића у Другом косовском боју. То је једноставна логика: ако је син овакав, отац му је морао бити једнак.⁷⁴

Налазећи узрок пораза у издајству племића Вука Бранковића, народ је нашао и узрок својој вековној патњи под непријатељем и најбољи негативни пример.⁷⁵ У епској песми *Косовски бој* народни песник овако пева о Вуку:

„Бог убио Вука Бранковића!
Он издаде таста на Косову;
Тада Лазу надјачаше Турци,
И погibe српски кнез Лазаре,
и са њиме сва изгibe војска,
седамдесет и седам хиљада:
Све је свето и честито било,
и миломе Богу приступачно!“⁷⁶

Међутим, ако мало боље погледамо оно што се у народу певало и преносило са колена на колена, видећемо да није сва кривица у „издаји“ Вука Бранковића. Историјска је чињеница да је Турака било много више од Срба. У народној епској

⁷⁴ Ненад Љубинковић: *Од Косовске битке до косовске легенде*, Матица српска, Нови Сад, 2018, стр.74-77.

⁷⁵ Мр Милош Марковић у *Косово у усменој средњовековној књижевности*, Народна библиотека/Друштво преводаца, уметника и научних радника, Крушевац, 1989, стр.9.

⁷⁶ *Косовски бој* у Ур. Одбор Епископ РП Теодосије: *Задужбине Косова и Метохије: историјско, духовно и културно наслеђе српског народа*, друго, допуњено издање, Епархија Рашко-призренска, Призрен-Београд, 2016, стр.187.

песми *Пропаст царства српскога* опис броја турске војске, који доноси Иван Косанчић (који је уходио Турке), јасно наводи на закључак да је трагедија неизбежна:

„Сви ми да се у со прометнемо,
Не би Турком ручка осолили“.

О убици султана мало се зна. Он је, по свој прилици, припадао кругу ситне властеле. Међутим, предање је током векова њега уздигло до најугледнијих великаша. За Константина Филозофа он је само ратник *веома благородан* своме господару. Према Уџуру, турском хроничару из средине XV века, падишаха је, *врло оштрим и као вода блиставим ханџаром усмртио један од моћних неверничких бегова*. Византијски историчар Јован Дука пише о подвигу *неког младића* из редова српске властеле. Међутим, мало даље, у истом тексту *неки младић* постаје *смели војсковођа*. У делу Константина из Островице Милош Кобилић је *витез*. Традиција се није на овоме зауставила. Временом је косовски јунак у замишљеној хијерархијској лествици претекао косовског издајника. Завршни облик предања о видовданском сукобу приказује Милоша као врховног заповедника војске.

Историјски подаци о Милошу Обилићу су оскудни. Мавро Орбин је из предања сазнао да се Милош родио у Тјентишту, близу Новог Пазара, а његов савременик Јакета Лукаревић пише да је Мурата убио Милош Кобилић, *барон из Тјентишта у Хуму*. Приче из краја Вука Стефановића Караџића говоре о Поцерини као месту Милошевог рођења. Слично предање забележено је и у рудничком крају.⁷⁷ По предању, манастир Туман (или Тумане), близу Голупца, подигао је Милош Обилић. Ловећи у овом крају он је несмотреношћу убио пустињака Зосима Синаита, који се подвизавао у оближњој пећини. У знак покајања Милош ту подиже цркву и у њу положи мошти овог пустињака.⁷⁸ Предања која су живела у народу истичу натприродна својства Милоша Обилића, која ће јасно бити изражена у песмама после Вука (Караџића). Милош ће се јавити у двострукој функцији. Једна је функција митског јунака, а друга је транспозиција већ постојећег историјског јунака у митски модел. Он поред митских наноса има и хришћанску димензију. Наиме, Милош се у боју моли Светом Николи, Светом Петру, Светој Петки и Недељи да му помогну и да му услише молитву.⁷⁹ Видимо да се у кругу

⁷⁷ Раде Михаљчић: *Лунаци косовске легенде*, друго издање, БИГЗ, 1989, стр.26-28.

⁷⁸ Слободан Милеуснић: *Водич кроз манастире у Србији*, треће издање, Завод за унапређивање образовања и васпитања, Београд, 2007, стр.408.

⁷⁹ Валентина Питулић: *Усменост и веродостојност*, Филозофски факултет Ниш/Филозофски факултет Косовска Митровица, Ниш-Косовска Митровица, 2012, стр.46.

песама које стварају епску биографију јасно уочавају и архетип јунака жртве (Милош Обилић) и архетип светитеља (кнез Лазар).⁸⁰ Легенда је Милоша уздигла до највећих висина.

Ипак, најважнији део је склапање завета кнеза Лазара са Богом у име српског народа, па је због тога потребна и клетва, као битан елеменат склапања завета. Због тога је кнез Лазар проклињао да се пође у одбрану отечества:

*„Ко је Србин и српскога рода,
а не дође у бој на Косово,
Од руке му ништа не родило:
Ни у пољу бјелица пшеница
Ни у брду винова лозица!“⁸¹*

Ако обратимо пажњу, видећемо да су ове речи и те како важне. Помињу се пшеница (од које се прави хлеб) и винова лозица (од које се прави вино). Ко не послуша кнеза биће одвојен од причешћа, ако се одвоји од причешћа, тај се одваја од вечног живота. Такође, из наведеног је могуће закључити да је Лазарев закон у ствари долазак на бој на Косово, док непоштовање овог заветног закона повлачи живописне заветне клетве.⁸² У једној старој песми са Косова помиње се и немање потомства:

*„Куј не дође у бој на Косово
из руке му ништа не родило
нит му у кућу дете проплакало“.⁸³*

Одмах треба рећи да без Новог завета који је испуњење Старог, Косовски завет не постоји. Дакле, *„Косовски завет је оваплоћење на ткиву нашег народа, у његовој историји, на његовом бићу, у његовој судбини на земљи-Новог завета. И то се није десило случајно, већ свесним и слободним избором нашег честитог кнеза, а потом и целог народа, који га прихвата као идеју водиљу целокупне наше историје“.*⁸⁴

⁸⁰ Валентина Питулић: *Усменост и веродостојност*, Филозофски факултет Ниш/Филозофски факултет Косовска Митровица, Ниш-Косовска Митровица, 2012, стр.27.

⁸¹ Прир. Соња Петровић: *Косовска битка у усмеогној поезији*, Гутенбергова галаксија, Београд, 2001, стр.115.

⁸² Дарко Костић: *„Перцепција библијског појма завета у историјско-књижевном мотиву косовског завета“* у Ненад Божовић и Владан Таталовић (прир.), *Европа и хришћанске вредности: путеви библијске рецепције*, Библијски институт/Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2020, стр.135.

⁸³ Владимир Бован: *Српске народне песме са Косова и Метохије*, Јединство, Приштина, 1977, стр. 391.

⁸⁴ Архимандрит Иринеј Буловић: *Косовски завет у светлости Новог Завета, у Богословље*, Свеска 1-2, Православни Богословски Факултет, Београд, 1989, стр.7.

Пред одлазак у бој кнез Лазар организује вечеру. Види се паралела између Тајне вечере (када је Господ Исус Христос установио причешће) и кнежеве вечере. У Новом завету Господ зна ко ће га издати (будући да је Син Божији, па све зна), док кнез Лазар не зна, будући да је слуга Божији. Крајем XVII века настала је песма *Кнежева вечера*, која говори управо о томе. На кнежевој вечери Лазар здрави Милошу Обилићу и каже:

*„Здрав, Милошу, вјеро и невјеро!
Прва вјеро, потоња невјеро!
Сјутра ћеш ме издат на Косову,
и одбећи турском цар Мурату!
Здрав ми буди и здравицу попиј,
вино попиј, а на част ти пехар!“*

Затим Милош преузима улогу митког јунака, који уништава или, прецизније, преузима на себе обавезу да уништи зло, Мурата и Вука Бранковића. И он даје завет да ће да уради немогуће. Зато се кнезу Лазару обраћа следећим речима:

*„Јер тако ме вјера не убила,
ја невјера никад био нисам,
нит' сам био, нити ћу кад бити,
него сјутра мислим на Косову
за ришћанску вјеру погинути!
Невјера ти сједи уз колено,
испод скута пије ладно вино-
а проклети Вуче Бранковићу!
Сјутра јесте лијеп Видов-данак,
вићећемо у Пољу Косову
ко је вјера, ко ли је невјера!
А тако ми Бога великога,
ја ћу отић сјутрау Косово,
и заклаћу турског цар-Мурата,
и стаћу му ногом под гр'оце;
ако ли ми Бог и срећа даде
те се здраво у Крушевац вратим,
ухватићу Вука Бранковића,
везаћу га уз то бојно копље,
као жена кућељ' уз преслицу,*

носићу га у Поље Косово“.⁸⁵

Христов издајник, Јуда Искарјотски, раскајао се и обесио се када је видео да је издао „крв невину“.⁸⁶ Међутим, Лазаревом издајнику тако нешто није на ум пало. Дакле, и песник је знао да Вук није издао, али је морао ту улогу неке да намени, улогу коју је народ у данима муке и патње одмах прихватио.⁸⁷ Ни до данас Вук није одбрањен од народа, који га сматра издајником.

Још једна паралела између тајне вечере и кнежеве вечере јесте у вину. Господ благосиља вино, а кнез Лазар причешћује војску и на тај начин их припрема за бој. Због тога Димитрије Богдановић правилно закључује када каже: *„На Косову 1389. године био је чин дефинитивне потврде хришћанског и црквеног идентитета Српског народа: доживљено је као мученички тријумф, никако као пораз; изливено је у победничке стихове химни, пуне светлости и радости што је боговенчана Србија крунисана мученичким венцем, па је то од сада њен први и необориви врхунац. Тријумф духовног над телесним, вечног живота над смрћу, правде над неправдом, истине над обманом, жртве над похлепом, љубави над мржњом и силом, то је српско Косово о коме пева народна песма, надахнуће монументалног доживљаја историје“*.⁸⁸ Ово опредељење кнеза Лазара, српских витезова и народа из кога су потекли за Царство Небеско, јасно нам говори да су Срби били духовно узрасли, да је Свето Јеванђеље у њима потпуно заживело и да су разумели да је Христос из љубави према човеку, према роду људском, поднео крсну смрт и страдање како би га спасао и обукао у новог човека, човека коме је циљ обожење и Царство Божије.⁸⁹

Страдање на Косову долази као завршни чин општег расула које траје у српским земљама још од Душанове смрти. Лазар је успео привремено да заустави расипање, али не и осипање Душановог царства. Смрт Лазарева пробудила је све старе невоље додавши им нове. Делове Лазаревих земаља прижељкивали су након његове смрти и мађарски краљ Зигмунд, али и босански и српски краљ Твртко. Свакако и Лазарев зет-Вук Бранковић, најугледнији велможа у Миличиној околини. Са пет кћери и два

⁸⁵ Миодраг Поповић: *Видовдан и часни крст*, посебна издања, Слово љубве, Београд, 1976,

⁸⁶ Матеј, 27,4.

⁸⁷ Протојереј др Саво Б. Јовић: *Јеванђељски мотиви у епским народним песмама*, Православна реч, Београд, 2017, стр.177.

⁸⁸ Цитирано код Атанасија Јевтића: *Свети Сава и Косовски завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр.246-247.

⁸⁹ Протојереј др Саво Б. Јовић: *Јеванђељски мотиви у епским народним песмама*, Православна реч, Београд, 2017, стр.184.

малолетна сина, Миличина ситуација је, након Лазареве погибије, била незавидна.⁹⁰ Уз одобрење патријарха она је своју најмлађу кћер, Оливеру, послала у харем Бајазиту. Овим је могла да рачуна на султанову помоћ у будућности.

Са коликом су радошћу Срби ишли у бој на Косово најбоље нам казује песма *Цар Лазар и царица Милица*. У тој песми говори се о томе како царица Милица моли цара Лазара да јој остави барем једног брата, да остане крај ње и да не иде на Косово. Лазар јој одговара да сутрадан рано (пре него што војска пође у бој) стане код капије и да замоли било ког од њене деветорице браће да остане. Она се обраћа брату Бошку, који носи барјак са крстом, да има благослов од цара да остане. Бошко јој, пак, одговара:

*Иди, сестро, на бијелу кулу;
А ја ти се не бих повратио,
Ни из руке крстаиш барјак дао,
Да ми царе поклони Крушевац;
Да ми рече дружина остала:
„Где страшивца Бошка Југовића!
Он не смеде поћи у Косово
За крст часни крвцу прољевати
И за своју вјеру умријети!“⁹¹*

Песма са Косова и Метохије говори слично као и поменута. Нико од браће неће да остане. На крају наилази стари Југ Богдан: *голу сабљу он у зубе носи*; њега моли ћерка да бар он остане уз њу, али јој он одговара:

*„Фала, ћерко, што се цару молиш,
И фала цару што ме поклонија,
Тек ја, ћерко, немогу да седим:
Кад ми отоше моје црне очи,
Нека иду по њи и трепавице!“
Баци дизгин и царицу прође.“⁹²*

⁹⁰ Прир. Ненад Љубинковић: *Косово у памћењу и стваралаштву*, Библиотека „Расковник“, књига 7. Народна библиотека „Вук Караџић“, Београд, 1989, стр.131-132

⁹¹ *Цар Лазар и царица Милица у Задужбине Косова и Метохије: историјско, духовно и културно наслеђе српског народа*, друго, допуњено издање, Епархија Рашко-призренска, Призрен-Београд, 2016, стр.170.

⁹² Владимир Бован: *Српске народне песме са Косова и Метохије*, Јединство, Приштина, 1977,

У песми *Цар Лазар и царица Милица* описује се сама битка, где слуга Милутин обавештава царицу Милицу о томе шта се десило на Косову: сви су погинули на Косову, највише бранећи свога господара. Погинули су и стари Југ Богдан и сви јунаци. Било је крви до колена. На крају се хвали херојство Милошево а проклиње се Бранковић:

*„Милош ти је, госпо погинуо
Код Ситнице, код воде студене,
Ђено многи Турци изгинули;
Милош згуби турског цар Мурата
И Турака дванаест хиљада;
Бог да прости ко га је родио!
Он остави спомен роду српском,
Да се прича и приповиједа
Док је људи и док је Косова
А што питаш за проклетог Вука,
Проклет био и ко га родио!
Проклето му племе и колено!
Он издаде цара на Косову
И одведе дванаест хиљада,
Госпо моја љутог оклопника!“⁹³*

Предање са Косова и Метохије о Милошевом подвигу каже да се Милош са побратимима у току битке упутио ка царском шатору, док Турци мисле да носе кључеве од градова и харач од године; саветују цара да Србима не пружи руку већ да им пружи десну ногу како би му Срби били покорни: „Милош стиже пред султанов шатор, Турци прихватају коња, улази у шатор султану, и када му султан пружи десну ногу, тада Милош:

*„Десном руком цара доватија,
Левом руком нојче маџарлију,
Што му сече на четири ћошка,
Цара удара у свилен учкура,
Истера га под бијело грло“⁹⁴*

⁹³ *Цар Лазар и царица Милица* у Прир. Соња Петровић: *Косовска битка у усменој поезији* Гутенбергова галаксија, Београд, 2001, стр.113-115.

⁹⁴ Владимир Бован: *Српске народне песме са Косова и Метохије*, Јединство, Приштина, 1977, стр.392.

Поред епских песама, и велики Његош тражио је узрок трагедије, па он овако тумачи пропаст царства српскога:

*„Бог се драги на Србе разљути
За њихова смртна сагрешења.
Наши цари закон погазише,
Почеше се крвнички гонити,
Један другом вадит очи живе;
Забацише владу и државу,
За правило лудост изабраше.
Неверне им слуге постадоше
И царском се крвљу окупаше.
Великаши, проклете им душе,
На комате раздробили царство“.⁹⁵*

Током времена легенда о Лазару је обнављана и надахњивана: у време цара Ивана Грозног у Русији (од тада се, под руским утицајем Лазар почиње називати царем), као и након Велике сеобе Срба, када Лазареве мошти нађу уточиште у манастиру Врднику, на Фрушкој Гори. У новој постојбини, у тзв. Сремској Раваници, Лазарев култ ће успешно трајати.⁹⁶ У Кремљу је у време Ивана Грозног (који има српско порекло) насликана фреска Светога цара Лазара, Светога Саве и Светог Симеона Мироточивог. Пише „цар“ а не „кнез“, најпре због опредељења за Царство Небеско, а онда и због давања достојанства честитом владару из Србије. Код нас се о Косовском боју нарочито певало уз гусле. Народ је био под окупацијом, у ропству, сањао је о слободи и певао је о славној прошлости. Познато је да постоје два основна тока косовске легенде. У средишту првог, ближег сакралном историзму, централни лик јесте кнез Лазар светитељ, почев од Богородичине поруке да бира којем ће се царству приволети, до обретенја његове главе (посвећења). У средишту другог налази се епски јунак Милош Обилић који се заветује да ће извршити немогући подвиг. Према томе, ова друга „верзија“ косовске легенде ближа је народном колективном поимању историје. Зато је веома важно да приче о Косовској битки и настају на периферији, да се песме и предање о кнезу Лазару као светитељу одржавају око манастира и његових задужбина,

⁹⁵ Прир. Мирослав Тохол: *Његош и Косовски завет*, Панорама, Приштина, Београд, 2013, стр.59.

⁹⁶ Прир. Ненад Љубинковић: *Косово у памћењу и стваралаштву*, Библиотека „Расковник“, књига 7. Народна библиотека „Вук Караџић“, Београд, 1989, стр.162-163.

пре свега око косовске и сремске Раванице.⁹⁷ Осим Раванице и Драганца, кнез Лазар је подигао и манастир Горњак.⁹⁸ Наша усмена поезија о Косову веома је богата и она је најприсутнија у епској десетерачкој поезији, где се мешају историјске чињенице и разна предања. Постоји читав циклус народних јуначких песама које носе назив „*косовски циклус*“. У тим песмама предање Светог Саве, односно хришћанске вере долази до изражаја. Као што се Јеванђеље у почетку ширило по синагогама, али и по приватним кућама, тако се о подвигу Светог кнеза Лазара и његових јунака причало и по кућама и певало уз гусле, а не само око цркава и манастира.

Идеја Косовског завета шири се на просторе северно од Саве и Дунава, нарочито после велике сеобе Срба, када многи Срби са Косова и Метохије, бежећи од Турака, иду у Аустро-Угарску. И тамо они дижу цркве и манастире, чувају своју веру и преносе са колена на колена успомену на Косовску битку и дешавања око ње. После сеобе Срба напуштене пределе насељавају албанска племена.

Косовски завет чувао се и у Црној Гори и о томе сведочи Иво Андрић. Он помиње како је Љубомир Ненадовић, иако и сам Србин, био изненађен када је видео у Црној Гори живу снагу косовске традиције, која је у тим брдима и после столећа била стварност, исто тако блиска као хлеб и вода. Све што се у тим брдима рађало, долазило је на свет са рефлексом косовске крви у погледу. Ту је дакле почетак Његошеве драме. У преписци са Русијом и Турцима, за њега је Косово један датум који утиче на све одлуке и решавања. Он почиње речима „од паденија нашега царства“. У тим горама се „Крсту служи а Милошем живи“. За Његоша је косовска традиција сам живот. Због тога га Андрић назива трагичним јунаком косовске мисли.⁹⁹

Вук Караџић је највећи сакупљач јуначких песама и преко њега браћа Грим и Гете чули су за нашу културу. Песме су почеле да се превode на стране језике. Кроз те песме чувала се вера предака, а људи су се усавршавали у држању Божијих заповести.

Уочи почетка Српског устанка (1804-1815) косовска легенда, која је истицала неопходност жртве приликом постизања коначног циља, слободе-достигла је и нову популарност и нови смисао. Народни песник је у песми „*Цар Лазар се приволева*

⁹⁷ Миодраг Матицки: *Историја као предање*, Рад/КПЗ Србије, Београд, 1999, стр.29.

⁹⁸ „Кнез Лазар је 1378. Године издао оснивачку повељу манастиру Пресвете Богородице у Ждрелу Браничевском којем манастиру прилаже 240. села“. Слободан Милеуснић: *Водич кроз манастире у Србији*, треће неизмењено издање, Завод за унапређивање образовања и васпитања, Београд, 2007, стр.98.

⁹⁹ Иво Андрић: *Његош као трагични јунак косовске мисли*, у Прир. Мирослав Тохољ: *Његош и Косовски завет*, Панорама, Приштина, Београд, 2013, стр.7-8.

Царству Небеском“ (или „Пропаст царства српскога“) ове речи проформулисао у чувене речи честитог кнеза: „Земаљско је за малена царство, а небеско увек и довека!“¹⁰⁰ У поменутој песми кнезу Лазару Свети Илија доноси књигу од Богородице, где му се нуди да бира између земаљског и Небеског Царства. Ако изабере земаљско-победиће у боју, а ако хоће Небеско Царство, онда треба да „сакроји“ на Косову цркву и да у њој причести војску и изгинуће у боју. Кнез бира ово друго. Тим избором показује шта је важније.

Дакле, кроз цео период робовања под Турцима, српски народ је сањао о томе да ослободи Косово. Тако је 1889. године краљ Александар Обреновић у Крушевцу поставио камен темељац за велики споменик Косовским јунацима на Тргу косовских јунака. Споменик представља симбол Крушевца и најпознатије је вајарско дело Ђорђа Јовановића. Споменик је свечано открио краљ Петар I Карађорђевић, поводом прославе стогодишњице Првог српског устанка, 15. (28.) јуна 1904. године. Занимљиво је да је најстарији филмски материјал снимљен на нашем тлу-филм „Крунисање краља Петра I Карађорђевића“, из 1904. године. Овај филм има посредне везе са Косовским бојем, јер су у „историјској поворци“ продефиловали и неки косовски јунаци: Кнез Лазар, Милош Обилић, Југ Богдан, девет Југовића, Орловић Павле и други. Ти нам кадрови и данас показују до које је мере косовска легенда била уткана у историјску свест наших људи.¹⁰¹

Ослобођење Косова и Метохије коначно се десило у Балканском рату 1912. године. Тада су се против Турске удружиле Србија, Црна Гора и Грчка. „Онамо покој наћићу души кад Србин више не буде роб“ певао је црногорски краљ Никола о ослобођењу Косова. Србија је дигла 402.200 људи за рат.¹⁰² Треба рећи да ово није био освајачки, већ ослободилачки рат, јер Турци нису били већина на европском тлу. Српска војска битком на Куманову ослобађа Косово са Приштином и Призрен, а црногорска део Метохије, са градовима Исток, Пећ и Ђаковица. Српске и црногорске снаге срећу се у Ђаковци. Тада су ослободиоци певали: „Српска се труба с Косова чује Србина сваког да обрадује. Осветили смо цара Лазара, све Југовиће, Богдана стара. Трубите јаче, силније, боље, опет је српско Косово Поље!“ Када је освојен

¹⁰⁰ *Задужбине Косова и Метохије: историјско, духовно и културно наслеђе српског народа*, друго, допуњено издање, Епархија Рашко-призренска, Призрен-Београд, 2016, стр.180

¹⁰¹ Дејан Косановић: *Косовски бој и филмска снимања* у прир. Ненад Љубинковић: *Косово у памћењу и стваралаштву*, Београд, 1989, стр.248.

¹⁰² Владимир Ћоровић: *Историја Срба*, Публик-Практикум, Бакар, 2004, стр.709.

Газиместан (узвишица где се водила Косовска битка), песник Милан Ракић (конзул у Приштини) је пред војницима рецитовао своју песму:

*„Силни оклопници, без мане и страха, хладни ко ваш оклоп и погледа мрка,
ви јурнусте тада у облаку праха и настаде тресак и крвава трка.
Заљуљано царство сурвало се с вама... кад олуја прође врх Косова равна,
Косово постаде непрегледна јама, костурница страшна и поразом славна.
Косовски јунаци, заслуга је ваша што последњи бесте. У кркавој страви,
када труло царство оружја се маша, сваки леш је свесна жртва, јунак прави.
Данас нама кажу, деци овог века, да смо недостојни историје наше,
да нас захватила западњачка река, и да нам се душе опасности плаше.
Добра земља моја, лажу! Ко те воли данас тај те воли, јер зна да си мати,
јер пре нас ни поља ни кршеви голи не могаше ником свесну љубав дати!
И данас кад дође до последњег боја, неозарен старог ореола сјајем,
ја ћу дати живот, отаџбино моја, знајући шта дајем и зашто га дајем!”¹⁰³*

У Рибарској Бањи 25. августа 1913. године краљ Петар је потписао *Декларацију о повратку Косова и Метохије* матици, краљевини Србији, а део Метохије је уклопљен у Краљевину Црну Гору. Одтада почиње ново раздобље у друштвено-политичком и привредном развоју ове области. За српски живаљ долазе лепша времена, али се о Косову и даље пише, па је тако и Свети владика Николај Велимировић у књизи „*Царев завет*“ оживљава Косовску битку и певање небеских народа при кончини Лазаревој:

*„Јато душа с Косова нам стиже.
Ајте, душе, ајте к нама ближе!
Две се жетве на бојишту жању:
Једна-смрту, а друга-живота.
Жетва жива у небо се слива,
Анђели је под крилима носе,
У Царство је Небеско уносе.
Дан Амосов-завет хришћанима
Завет борбе за Крст и слободу.
Крвљу Лазо завет запечати
и свој народ вечно обогати.*

¹⁰³ Милан Ракић: *На Гази Местану*, у уређ. Одбор Епископ Рашко-призренски Теодосије и др., *Задужбине Косова*, 2. доп. издање, Призрен-Београд, 2016, стр. 210.

Страшна дана, но жетве предивне! ¹⁰⁴

Видимо да је и страдање толико Срба „миломе Богу приступачно“. Свети Јустин Ћелијски каже да „једино у Христу и са Христом страдање губи своју отровну горчину, заслађује се, освећује, осмишљује и постаје неопходно средство људског савршенства и спасења“.¹⁰⁵ Осим њега о Косову пишу сви познати књижевници и песници из тог периода, попут Иве Андрића, Исидоре Секулић, Алексе Шантића, Јована Дучића. А Урош Предић је 1919. године насликао чувену слику „Косовка девојка“. Вредно је помена да је за потребе обележавања 550. годишњице од Косовске битке, снимљен и филм, који никад није приказиван, али је сав материјал сачуван у немонтираном стању и може да се погледа преко апликације youtube.

¹⁰⁴ Епископ Николај Велимировић: *Српски завет*, Светигора, Цетиње, 1996, стр.57-58.

¹⁰⁵ Прир. Невенка Пјевач: *Азбучник богочовечанских мисли аве Јустина*, самостално издање, Јантар група, Београд, 2001, стр.139.

5. Нова голгота на Косову

На жалост, и у XX веку страдање није заобишло српски народ на Косову и Метохији, ни у Првом, ни у Другом светском рату. Уочи Другог светског рата формулација кнеза Лазара „Земаљско је за малена царство а Небеско увек и довека“ проформулисано је у „Боље рат, него пакт“ и „Боље гроб, него роб!“ На темељима Косовског завета народ је устао против фашизма и борио се против тог зла, дајући многе жртве. Онда је наступило тешко, безбожно време, када је Косово добило статус покрајине у саставу Србије. Тако је 1945. године створена Аутономна Косовско-метохијска област. Исте године нова комунистичка власт забрањује повратак Србима и Црногорцима на територију Косова и Метохије. Данашње границе област је добила 1959. године, када је општина Лепосавић припојена Косову. Године 1968. избачено је име Метохија из назива покрајине. Косово је на папиру било део Србије, али је, суштински, имало све атрибуте федералне јединице. Од завршетка рата притисак на Србе је био велики, о чему је посебно писао тадашњи епископ Рашко-призренски Павле, потоњи патријарх Српски. Навешћемо само два кратка сведочења-прво говори о томе како је Албанац напао и претукао монахињу у Бузовику (Бинчу) код Витине, јер му је рекла да не напаса овце на манастирском имању: *„Дана 9. марта 1962. године, око 14 часова Фемија Асани, чобанин из Бузовика, који је поменутог дана чувао своје овце на манастирском имању, и то у непосредној близини манастира на ливади, односно воћњаку, напао је монахињу Катарину Марковић, и том приликом нанео јој ударцем виле више повреда од којих је једна величине длана на челној кости са десне стране“*.¹⁰⁶ У другом извештају (из 1971. године) владика Павле обавештава Свети Архијерејски Синод СПЦ о обијању три цркве у селима око Урошевца у року од три дана. На крају извештаја владика пише: *„Молимо Свети Архијерејски Синод СПЦ за дејство код надлежних власти како би се једном стало на крај оваквим и сличним догађајима“*.¹⁰⁷ Српски живаљ се свакодневно селио, а храмови су стално обијани. Чак је 1981. године дошло до паљевине Пећке патријаршије, у време масовних демонстрација Албанаца који су тражили републику. За смиривање демонстрација употребљени су армија, милиција и специјалне снаге безбедности. На Косову је морало

¹⁰⁶ Ур. Славица Радомировић: *Шиттарски геноцид над Србима у 20. веку: документа архиве Епархије Рашко-призренске и косовско-метохијске*, Грачаница-Београд, 2008, стр.169.

¹⁰⁷ Исто, стр.264.

да буде заведено и ванредно стање са забраном о граниченом кретању (2-8. априла 1981. године).¹⁰⁸ Случај Ђорђа Мартиновића из Гњилана из 1985. године уздрмао је целу Југославију. Њега је претукло неколико Албанаца док је обилазио своју њиву и набило га на колац на чијем је врху била пивска флаша. Комунистички врх Косова, Србије и Југославије покушао је да покаже да је Ђорђе био хомосексуалац и да се сам повредио, па је затражено мишљење стручњака из Лондона, који је потврдио да је у питању злочин, који Ђорђе није могао сам да изведе. Овај случај постао је метафора страдања Срба. Ђорђе је преживео и умро је у расељеништву, у Читлуку код Крушевца 2000. године. Тај и многи други злочини нису могли да прођу без одјека код уметника, па је тако сликар Мића Поповић 1986. године насликао слику коју је назвао *„Муке Ђорђа Мартиновића“*, на којима је он приказан као распети Христос на крсту, поред њега се виде Албанци са белим капима, а милиционер гледа и не реагује. Почиње да се пише о страдању Срба на Косову, па тако Добрица Ћосић пише у својим мемоарима о догађају из 1986. године: *„Око 250. Сељака и сељанки из села Племетине и околине дошло је у Савезну скупштину да моли и кука за заштиту голог живота и права и да њихова деца мирно спавају и не дрхте по сву ноћ. Видео сам на екрану човека који је рекао: „Ја сам отац силоване девојчице...“ Девојчица има десет година, а силовао је Албанац, „старији малолетник“ од 17 година. И гледао сам и слушао старицу која је рекла: „Пре двадесет дана силовали су ми унуку...И кад смо ишли у милицију да га пријавимо, он седи на љуљашку и свира у свиралу...“*¹⁰⁹ Даље, Ћосић сведочи и да га је истог дана назвао пријатељ са Косова, новинар, који му је рекао да је само у општини Клина тог лета силовано преко 20. девојчица, о чему се нигде не говори и не пише. Нити пријављују, јер се скрива срамота. Блаженопочивши епископ Атанасије Јевтић сведочио је овако: *„Нема Српске светиње на Косову: манастира, цркве, гробља и других светих места где албански бес и слепа мржња, свеједно „марксистичка“ или „пророкова“, нису нанели штете и погрома, као што нема српског дома ни чељадета на Косову и Метохији које није осетило и на својој кожи доживело њихову тиранију, зулум и прогонство... У данашњем страдању Српског народана Косову види се не само национално страдање, него и хришћанско мучеништво за Крст Часни и Веру Христову“*.¹¹⁰

¹⁰⁸ Димитрије Богдановић: *Књига о Косову*, Српска књижевна задруга, НовиСад, 2006, стр.394.

¹⁰⁹ Добрица Ћосић: *Косово*, Новости, Београд, 2004, стр.53.

Матија Бећковић 1987. године написао је песму *Косово Поље*, која најбоље осликава стање Срба на Косову и Метохији:

*„Краду ми памћење, скраћују прошлост, узимају векове, џамијају Цркве
Арају азбуку, чекићају гробове, издиру темељ, размећу колевку.
Куд да чергам с Високим Дечанима, где да предигнем Пећаршију?
Узимају ми оно што никоме нисам узео, моје лавре и престонице,
Не знам шта је моје, ни где ми је граница,
Народ ми је у најму и расејању, пале ми тапије и затиру постојанство.
Зар да опет затрапим Свете Архангеле? Да ми помунаре поново Љевишску?
Очни живац су ми одавно растурили, сад ми и бели штап отимају,
жртвено поље са крвавом травом не смем да кажем да је моје.
Не дају ми да уђем у кућу, кажу да сам је продао,
Земљу коју сам од неба купио неко им је обећао.
Ко им је обећао тај их је слагао, што им не обећа оно што је његово?
Зато јуришају на мене удружени, кивни што сам их познао“.¹¹¹*

У том периоду и музичари почињу да певају о Косову, додуше у завијеној форми. Тако Бора Ђорђевић (и његова рок-група Рибља Чорба) објављује песму *„Погледај дом свој, анђеле“*, у којој се обраћа анђелу, да види *„призоре потресне, несрећне и болесне, чемер, смрт и јад, слепи тумарају у гомили, свима су кичму поломили, од тебе очекују спас!“* Изгледало је да су дошла апокалиптичка времена и да народ нема коме да се обрати за помоћ, сем Богу. Такође и (сада покојни) Ђорђе Балашевић објављује песму *„Не ломите ми багрење“*, у којој говори о неправди државе, односно суда према страдалнику: *„Полако, комиције! Не може само да се уђе, да се руши туђе“*... Група Кербер снима баладу која носи назив *„Сеобе“*, и гласи: *„Птице лете на југ и враћају се, људи огњишта гасе, заувек одлазе. Земљина недра су велика к'о Бог, са млеком за све; највећи јад је оставити дом, од немила до недрага пред судбином злом. Не остају трагови, песме гробови не певају!“* Ови стихови могу да се тумаче у контексту било ког страдања, али када су снимљени били су инспирисани страдањем Срба на Косову. Они су се масовно селили и за њима „не остају трагови“.

¹¹⁰ Епископ Атанасије: *Од Косова до Јадовна*, 9. допуњено издање, Епархија Рашко-призренска, Богословија Св. Кирила и Методија, Врњци, 2016, стр.40.

¹¹¹ Матија Бећковић: *Косово Поље* у Ур. одбор Еп. Рашко-призренски Теодосије, Епархија Рашко-призренска, 2. доп. издање, Врњци, 2016, стр.233.

Једину недвосмислену песму снимила је група Алиса, која носи назив „1389“ и која велича Милоша, који *„лукав је, без мане, преваром мења стране. За веру, без стида, Мурату главу скида. Не губи кад бије, кобиље млеко пије, у небо шаље Мурата и дванаест хиљада Турака“*. Најпознатију песму народне музике снимљена у том периоду написао је Милутин Поповић Захар, која носи назив „Видовдан“ и њен рефрен гласи: *„Куд год да кренем теби се враћам поново. Ко да ми отме из моје душе Косово?“*

У том периоду буди се национализам, притисак власти на Цркву опада и народ се поново одушевљено окупља око својих храмова и манастира. Године 1986. Српска Академија наука и уметности објављује чувени *Меморандум*, у коме се тврди да децентрализација води распаду Југославије, да су Срби дискриминисани и да је развој Србије еродира поддршком осталим деловима Југославије. Наводи се да су Албанци починили злочин над Србима, да је између 1690. и 1912. године 500.000 Срба избегло са Косова... Неки сматрају да је објава документа кључни моменат за распад Југославије.

Димитрије Богдановић пише *Књигу о Косову*, за коју је блаженопочивши митрополит Амфилохије рекао да је *„била и остала најдаљи искорак српске науке 20. века у рехабилитацији и самој обнови проскрибоване косовске мисли“*.¹¹² Издаје се и монографија *„Задужбине Косова“*, која ће 2016. године доживети допуњено издање. Тада јеромонах Атанасије Јевтић издаје књигу *„Од Косова до Јадовна“*, а 1992. и *„Свети Сава и Косовски завет“*, где каже: *„Косово је српски народ доживео, и даље кроз историју доживљавао, као нашу народну Голготу, али и као сигуран пут ка васкрсењу. То је био и остао хришћански, православни доживљај Крста, и зато је Србима био и остао идеал-подвиг „за Крст часни и слободу златну“*.¹¹³

У том периоду Срби су демонстрирали широм Косова и Метохије, а и шире, тражећи своја права. Било је сукоба са полицијом, па се памти реченица Слободана Милошевића окупљеном народу: *„Не сме нико да вас бије!“*

И филмски радници снимају о Косову, па је тако 1988. године снимљен филм са називом *„Кућа поред пруге“*, редитеља Жарка Драгојевића (који је написао и

¹¹² Митрополит Амфилохије (Радовић): *Часни крст Христов и Косовски завет*, Светигора, Београд-Цетиње, 2011, стр.43.

¹¹³ Атанасије Јевтић: *Свети Сава и Косовски завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр.248.

сценарио), са Љубишом Самарџићем, Анђелком Миливојевић и Слободаном Бештићем у главним улогама, који говорио о томе како су у селу Крпимеј код Подујева пет албанских сепаратиста силовали младу Српкињу, у присуству њене мајке, која је од тада психички оболела. Породица се досељава близу Краљева, поред пруге, и тешко се сналази у новој средини. Деда највише тугује за родним крајем. Трауме доживљене на Косову прате целу породицу, а на то се надовезује и неразумевање нове околине.

Ипак, највећи одјек имао је филм *„Бој на Косову“*, премијерно приказан на Видовдан 1989. године, у склопу обележавања 600-тегодишњице Косовске битке. Редитељ филма је Здравко Шотра, који је филм снимио за само два месеца, али са најбољим глумцима које је Србија тада имала. По сценарију Љубомира Симовића играли су: Милош Жутић (кнез Лазар), Горица Поповић (кнегиња Милица), Жарко Лаушевић (Милош Обилић), Војислав Брајовић (Вук Бранковић), Љуба Тадић (султан Мурат), Бранислав Лечић (Бајазит)...Филм је снимљен на основу историје, али и предања и обилује многим цитатима који се и данас често понављају. На пример, кнез Лазар каже у филму: *„Боље да нас унуци мртве памте, него да нас синови живе забораве. Ја не одлучујем да ли ћу ићи у битку по томе колика је сила која ми прети, него по томе колику светињу браним“*. Филм се сваке године приказивао на Видовдан дуги низ година.

У Београду је 28. 02. 1989. године демонстрирало пар стотина хиљада људи, који су тражили хитно решење косовског питања. Истог дана на Косову је уведено ванредно стање. Три недеље касније, 23.03. косовски парламент усваја уставне амандмане и враћа реч „Метохија“ у називу покрајине.

Исте године свечано је обележена 600-тагодишњица од Косовске битке, када су и мошти Светог кнеза Лазара биле донешене у Грачаницу. На Газиместану (где је 1953. године подигнут споменик Косовским јунацима) је одслужен парастос косовским јунацима. Коментатор је у преносу рекао као да су сви путеви постали једносмерни-водили су ка Косову. Било је присутно око два милиона људи, који су дошли из целог света. Слободан Милошевић је одржао чувени говор: *„На овом месту у срцу Србије, на Косову Пољу, пре шест векова, пре пуних 600. година догодила се једна од највећих битака онога доба...Стицајем друштвених околности овај велики шестогодишњи јубилеј Косовске битке догодио се у години у којој је Србија, после много деценија, повратила свој државни, национални и духовни интегритет. Није нам, према томе, данас тешко да одговоримо на оно старо питање: Са чим ћемо пред Милоша? Игром*

историје и живота изгледа као да је Србија баш ове 1989. године повратила своју државу и своје достојанство да би тако прославила историјски догађај из далеке прошлости који је имао велики и симболички значај за њену будућност!“

Албанци напуштају државне институције и праве паралелне. Са циљем разрешења стања на Косову и Метохији у априлу 1990. године било је „саслушање“ у америчком Конгресу, где су српску страну, поред осталих заступали и епископ Рашко-призренски Павле и професор Богословије Атанасије Јевтић, а албанску су предводили Ибрахим Ругова и Редеп Ћосја. Добрица Ћосић, који је такође био у делегацији, записао је: *„У заступању својих права, ми Срби, уверен сам, били смо убедљивији од Албанаца. Међутим, они имају моћну америчку подршку, а ми само немоћну истину...“*¹¹⁴ Ћосић се залагао за разграничење Срба и Албанаца, за поделу Косова.¹¹⁵ И данас има оних који мисле исто као он што је мислио тада.

Године 1991. избија грађански рат у Републикама Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини и распада се Југославија, а у Качанику Албанци проглашавају „Републику Косово“. Појављује се „Ослободилачка војска Косова“, која напада снаге безбедности, али убија и своје сународнике који су одани држави. Иако су прве озбиљније оружане акције албанских сепаратиста почеле још 1996. а спорадично насиље се настављало током 1997. и 1998. године-коначно је почео оружани сукоб на Косову и Метохији, који ће постепено прерасти у отворену побуну и рат.¹¹⁶ Те године заузет је манастир Зочиште код Ораховца, а монаси са народом из тог краја су киднаповани и, уз многе интервенције, пуштени после неколико дана.

Са друге стране, Епархија Рашко-призренска помаже мајкама које имају четворо и више деце, додељујући им „Орден мајке Југовића“ и финансијску помоћ. Такође, покреће се и Епархијски часопис „Свети кнез Лазар“. Народ се окупља око својих храмова као некад, врше се масовна венчања за оне парове који се нису венчали у време комунизма, организује се Веронаука при готово свим храмовима, манастири се пуне монасима и монахињама, у многим селима се праве цркве. Осећа се да су дошла лепша времена, која су прекинута 1998. године, када устанак Албанаца постаје масован, а број погинулих се свакодневно повећава. Полиција је, одлазећи на фронт, певала песму

¹¹⁴ Добрица Ћосић: *Косово*, Новости, 2004, стр.68.

¹¹⁵ Исто, стр.70.

¹¹⁶ Еп. Атанасије Јевтић, јеромонах Сава Јањић: *Меморандум о Косову и Метохији* у Ур. одбор Еп. Рашко-призренски Теодосије, *Задужбине Косова и Метохије*, Епархија Рашко-призренска, 2. доп. издање, Врњци, 2016, стр.976.

косовских јунака: „Христe Божe, распeти и Свети...”

Година страдања је 1999. када су у Рамбујеу код Париза вођени преговори који су унапред осуђени на пропаст, јер се од Србије тражила окупација. Добрица Ћосић је записао: „У Рамбујеу се збива оно што је Америка одлучила: практично, преговора нема; они су дипломатска симулација и ритуал за светску јавност...”¹¹⁷ Око 20:00 часова 24. марта 1999. године почело је бесомучно бомбардовање Србије и Црне Горе од стране најјаче војне силе у историји човечанства. Трајало је 78. дана. Народ је бранио Косово и Метохију. Професор Милош Ковић о томе пише: „Просечном лаику рат Срба са 19. земаља НАТО-а због Косова и Метохије, може да изгледа ирационално и безумно. Али, онај ко разуме српску историју схватиће да су Срби чак и тада, често несвесни смисла свога подвига, испуњавали Косовски завет”.¹¹⁸ После бомбардовања и доношења Резолуције 1244. СБ УН, српске снаге безбедности су повучене са Косова и Метохије. Ушао је НАТО пакт и успостављена мисија УН-а. Срби страдају на целој територији покрајине. Око две трећине српског народа је напустило Косово и Метохију. Албанци руше се и пале многе цркве и манастире, преко стотину. Уништавају све што је српско. Народ се узда у Бога и у своју Цркву. На Косово су долазили мирополит Амфилохије са Цетиња, епископ Атанасије из Требиња, а често и патријарх Павле (сада су сва тројица блаженопочивши). Те године само у селу Старо Грацко код Липљана убијено је 14. жетелаца. Опело мученицима држао је патријарх Павле. Страхоте су биле такве да је готово цела Метохија очишћена од Срба, као и сви градови. Блаженопочивши митрополит Амфилохије је написао четири књиге Дневничких записа о страдањима Срба на Косову у том периоду, по коме је касније снимљен документарни филм „Ви идите, ја нећу”. Међународна заједница је недовољно чинила да смири ситуацију. На једном састанку, на опаску да престану киднаповања, убијање и прогон Срба, Ричард Холбрук, амерички изасланик за Балкан дословце је рекао: „Господо, Вама мора да буде јасно да сте ви капитулирали, а сада победник наплаћује рачуне!”¹¹⁹ Једини град који је одолео свим нападима и у коме су се Срби одржали јесте Косовска Митровица, и то део града који је северно од реке Ибар.

¹¹⁷ Добрица Ћосић: *Косово*, Новости, Београд, 2004, стр.105.

¹¹⁸ Милош Ковић: *Завети*, Catenamundi, Београд, 2019, стр.367.

¹¹⁹ Момчило Трајковић: *Косово (не)могућа мисија*, Центар за дијалог и помирење, Београд-Приштина, 2007, стр.314.

Новембра 2000. године Албанци су дигли побуну у Прешеву и Бујановцу, на територији централне Србије, а нешто касније и у Македонији, покушавајући да остваре идеју Призренске лиге из јуна 1878. године *„сви Албанци у једној држави“*. Момчило Трајковић, један од лидера Срба са Косова у том периоду, сматра да ниједна српска политика од 1912. године до данас није нашла одговор на ту великоалбанску стратегију.¹²⁰

Нова голгота за српски живаљ наишла је 17. марта 2004. године, када су Албанци имали план да Косово у потпуности очисте од Срба. Тада је запаљено 35. црква и манастира, међу њима и Богородица Љевишка у Призрену и Девич код Србице, задужбина Ђурђа Бранковића. У том периоду држава Србија помаже свој народ на Косову, дајући запосленима дупло веће плате (у просвети, здравству, локалној самоуправи), са циљем да остане што више народа на Косову и Метохији. У таквим околностима у Бечу су се организовали преговори о коначном статусу Косова и Метохији 2007. године, где је став Србије био (у време владе професора Војислава Коштунице) *„више од аутономије, мање од независности“*. Албанци су хтели само пуну независност, коју су и прогласили 17. фебруара 2008. године. Ту самопроглашену независност признало је пола света.

Вођени су и технички преговори у време председника Бориса Тадића, а 2013. године потписан је „Бриселски споразум“ (у време владе Ивице Дачића и Александра Вучића), тако да се полако и север Косова интегрише у институције Косова. Србима на Косову и Метохији обећана је „Заједница српских општина“, која ни до данас није формирана.

Треба поменути да је 2015. године снимљен филм „Енклава“, режисера и сценаристе Дарка Радовановића, који говори о положају српске породице у средини окруженој Албанцима-енклави. У филму, поред дечака-глумаца са Косова Филипа Шубарића из Штрпца и Дениса Мурића из Звечана, глумили су и Небојша Глоговац (+2018. год.), Аница Добра, Миодраг Кривокапић... Филм је добио неколико награда.

Септембра 2020. године потпис на „Вашингтонски споразум“ ставио је председник Србије Александар Вучић.

Прича око Косова још увек није завршена.

¹²⁰ Момчило Трајковић: *Косово (не)могућа мисија*, Центар за дијалог и помирење, Београд-Приштина, 2007, стр.258.

6. Косовски завет данас

Народ се навикао да трпи, али и да живи уз своју Цркву. Црква је, заиста, најважнији ослонац Срба на Косову и Метохији. Таква њена улога није нешто ново и необично. Почевши од пропасти средњовековних српских држава и обнове Пећке патријаршије до дана-данашњег, тамо где српска држава не постоји или не може да заштити српски народ, Црква преузима такву улогу. Она, наравно, нема средства државне принуде и њени путеви су другачији. Њено није да присиљава, него да живи и страда са својим верним народом. Она брине о душама и спасењу, али и о народној целини. Она тако, у ствари, брине о себи, јер њу чини тај верни народ, он је Црква.¹²¹

И у таквим условима Косовски завет живи и чува се, што је потврдио и новоизабрани патријарх Порфирије, рекавши да Косово није само колевка српског народа, него је и кивот препун моштију Светих и да је референдум о Косову одржан на Видовдан 1389. године. У приступној беседи рекао је да је Косово за нас нит и пупчана врпца која нас повезује са суштином нашег идентитета и завет, утемељен на Новом завету у чијем је корену светост.

Епархија Рашко-призренска, на челу са Епископом Теодосијем дела на Косову, тако да су направљене нове цркве у многим местима, нарочито на северу Косова и Метохије (Кос. Митровица, Лепосавић, Звечан, Зубин Поток, Сочаница). Имамо и новоосноване манастире: Врачево, Сочаница, Улије, Брњак, Сушица код Грачанице, Доње Кормињане код Кос. Каменице. Такође, Богословија је 2011. године враћена у Призрен, одакле је протерана 1999. године. Седиште Епископа Рашко-призренског је враћено у Призрен, где је обновљена зграда Епископије. Литургијски живот обновљен је у градовима, где или уопште нема Срба или их има врло мало, али се молитве Богу узносе и остаје нада да ће се те богомоље испунити верним народом.

Видимо да је у духовном смислу Косово процветало. Епархија има и Фонд за Косово и Метохију, где Црквене општине и сами свештеници и вероучитељи, као и верници, уплаћују одређену суму новца, па кад неко од Срба хоће да прода Албанцима деовину, онда то имање купи Епархија и на тај начин то имање остаје трајно српско.

¹²¹Милош Ковић: *Завети*, Catenamundi, Београд, 2019, стр.365.

Многи Срби имају по четворо и више деце, и то је чињеница која посебно улива наду. Епархија има и народне кухиње, у којима се спрема око 2.000 obroka дневно, за оне који су слабог материјалног стања. У Косовској Митровици је премештен највећи број факултета са приштинског Универзитета (неки су у Лепосавићу и Звечану). Срби се лече у Косовској Митровици, Грачаници, Пасјану код Гњилана, као и по сеоским амбулантама. Навикли су да живе таквим животом, да повремено буде и инцидента. Чекају се нека лепша времена. Нада умире последња и о томе говори песма Филипа Стојановића из Шилова код Гњилана, коју је 2013. године снимио Срђан Васић Рус, из Грнчара код Кос. Витине, чији део гласи: *„Поново ће кроз Гњилане засвирати трубе, а у цркви иконе ће сви Срби да љубе. Биће сабор, велика игранка, играће се чувена Гиланка!“*

Треба нагласити да је безбедоносна ситуација боља него раније, али сада су на ред дошли економски проблеми, па је све више случајева да се за баснословне суме продаје имовина, нарочито на централном Косову и у Косовском Поморављу. Због тога је владика Теодосије упутио Апел верном народу Епархије Рашко-призренске (прочитан у свим храмовима), у коме позива народ да *„не отуђује имовину коју су наши преци у најтежа времена турске власти, кроз бројне ратове и страдања, са муком чували и сачували. Није у питању само обична земља, која се продаје или купује, већ је то земља засејана костима наших предака, освештана молитвама, накупана сузама трудбеника и заливена крвљу мученика...“* Владика цитира Господње речи: *„Каква је корист човеку ако сав свет задобије, а души својој науди“* и апелује да се покаже трпљење и жртва љубави, да се сачува љубав и братска солидарност.

У том духу је наш најбољи трубач Дејан Петровић септембра 2020. године удружио снаге са глумцем Миланом Васићем (родом из Косовске Каменице) и заједно су на више локација на Косову и Метохији снимили спот за песму *„Ја сам момче са Косова“*, где је и порука коју можемо надовезати на апел владике Теодосија о ненапуштању свог огњишта: *„Ту сам рођен, ту остајем, божура мио мог!“*

7. Закључна разматрања

У овом раду потрудили смо се да укажемо на феномен Косовског завета, који има основе још у Светом Писму. То је сведочење хришћанства, односно православља на српски начин, које је урезано у бићу сваког Србина, у већој или мањој мери. Још од канонизовања кнеза Лазара за светитеља развијала се идеја Косовског завета и чекао се погодан моменат да се Косово врати у српске руке. Наравно, до 1912. године оно је било у срцима свих оних који иоле имају слуха за ближње и за претке, будући да су преци тих Срба ратовали на Косову. Након тога су дошла лепша времена, а касније опет велико страдање у двадесетом веку, али су опет Срби чували успомену на Косовски завет, овај пут и кроз филм, песме у свим могућим жанровима... И када је било потребно, опет су певали: *„Не дамо те распето Косово, најсветије поље Србиново...”* Тренутно је у физичком смислу Косово много више ван Србије него у Србији, али док је у интересу великих сила да ово стање траје, оно ће трајати. И Јевреји су се две хиљаде година поздрављали са *„Догодине у Јерусалиму“* и дочекали су да Јерусалим опет буде њихов. И Срби, чувајући Косовски завет, могу да се надају да ће дочекати оно што су Јевреји дочекали.

Завршили бисмо речима Исидоре Секулић: *„Од кнеза Лазара и Мурата, преко разних устаника, преко владарских напора Његошевих и његове поезије, преко Куманова, преко Албаније и Кајмакчалана, преко средњовековне наше уметности, преко Мештровића, оно-Косово, живи и живеће и сутра и прекосутра, иако увек као нешто друго и треће, политичко, културно, уметничко, научно. Косово које је све већа и већа сума истина с којима се ми дружимо и у нечем битном не мењамо. Ми носимо наслеђе косовско даље кроз разне савремене догађаје, али увек са везаношћу за нешто што је древно косовски елемент у нашим природама и опредељењу...”*¹²²

Дакле, Косовски завет усмерава друштвену, политичку, социјалну и културну структуру живота српског народа и, како ствари стоје, усмеравање и у будућности. Косово је најскупља српска реч.

¹²²Исидора Секулић: *Косово, нити је престало, нити је нестало, нити ће икада док је нас у Ур. Радомир Никчевић: Свети кнез Лазар и косовски завет, Светигора, Београд-Цетиње, 2007, стр.109.*

8. Литература

1. Раде Михаљчић: *Јунаци косовске легенде*, БИГЗ, 1989.
2. Мирослав Тохол: *Његош и косовски завет*, НИЈП Панорама, Косовска Митровица, 2013.
3. Атанасије Јевтић: *Свети Сава и косовски завет*, СКЗ, Београд, 1992.
4. Димитрије Богдановић: *Књига о Косову*, СКЗ, Београд, 2006.
5. Група аутора (уредила Јованка Калић): *Историја српског народа*, СКЗ, Београд, 1982.
6. *Списи о Косову, књига тринаеста*, приредила Милица Грковић, ПРОСВЕТА и СКЗ, Београд, 1993.
7. Владимир Ћоровић, *Историја Срба*, Публик-Практикум, Бор, 2004.
8. Група аутора (ур. одбор Еп. РП Теодосије), *Задужбине Косова и Метохије*, Епархија Рашко-призренска, друго допуњено издање, 2016.
9. Епископ Атанасије Јевтић, *Од Косова до Јадовна*, Призрен, 1987-2016.
10. Добрица Ћосић, *Косово*, Новости, Београд, 2004.
11. Група аутора, *Свети кнез Лазар и косовски завет*, Светигора-Новости, Цетиње-Београд, 2011.
12. Митрополит Амфилохије, *Поменик новог косовског страдања*, у четири књиге, Светигора, Цетиње-Београд, 2011.
13. Рајко Веселиновић, *Историја СПЦ са народном историјом*, у три књиге, Београд, 2004.
14. *Косово у повељама српских владара*, Беседа, Бања Лука-Београд, 2000.
15. *Шиптарски геноцид над Србима у XX веку*, (ур. Славица Радомировић), Епархија Рашко-призренска, Грачаница-Београд, 2008.

16. Бранислав Крстић, *Спасавање културне баштине Србије у Европи на Косову и Метохији*, КЦ за Косову и Метохију, 2002.
17. Јасна Љ. Парлић-Божовић, *Историја и развој педагошких идеја у Србији*, Универзитет у Приштини, 2015.
18. Изолда Хенри, *Прикривање геноцида на Косову*, Грачаница-Београд, 2007.
19. Слободан Милеуснић, *Водич кроз манастире у Србији*, Београд, 2007.
20. Зборник радова, *Од косовског завета до Његошевог макрокозма*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2014.
21. Владимир Бован, *Српске народне песме са Косова и Метохије*, Јединство, Приштина, 1977.
22. Соња Петровић, *Косовска битка у усменој поезији*, Гутенбергова галаксија, Београд, 2001.
23. Миодраг Матицки, *Историја као предање*, Рад, КПЗ Србије, Београд, 1999.
24. Епископ Атанасије Јевтић, *Косовске беседе и речи*, Манастир Тврдош, Братство Св. Симеона Мироточивог, Врњци, 2013.
25. Слободан Симоновић (ур.) *Косово у усменој и средњовековној књижевности*, Народна библиотека и Друштво преводилаца, уметника и научних радника, Крушевац, ПУН, Крушевац, 1989.
26. Генерал Јов. Мишковић, *Косовска битка 15. јуна 1389*, Графички уметнички завод „Планета“, Београд, 1933.
27. Протојереј-ставрофордр Саво Б. Јовић, *Јеванђељски мотиви у епским народним песмама*, Православна реч, Београд, 2017.
28. Александар Лома, *Пракосово*, САНУ, Балканолошки институт, Београд, 2002.
29. Епископ Николај Велимировић, *Српски завет*, Светигора, Цетиње, 1996.

30. Ненад Љубинковић, *Косово у памћењу и стваралаштву*, Народна библиотека „Вук Караџић“, Београд, 1989.
31. Миодраг Поповић, *Видовдан и часни крст, оглед из књижевне археологије*, Слово љубве, Београд, 1976.
32. Ненад Љубинковић, *Од косовске битке до косовске легенде*, Матица српска, Нови Сад, 2018.
33. Валентина Питулић, *Усменост и веродостојност*, Филозофски факултет у Нишу, Филозофски факултет у Косовској Митровици, 2012.
34. Милош Ковић: *Завети*, Catenamundi, Београд, 2019
35. Момчило Трајковић: *Косово (не)могућа мисија*, Центар за дијалог и помирење, Београд-Приштина, 2007